

АРХИТЕКТУРА ЗА НАС

Национална
архитектонска
стратегија 2023–2035

АРХИТЕКТУРА ЗА НАС

Национална
архитектонска
стратегија 2023–2035

Издавач

Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре
Немањина 22–26, Београд
www.mgsi.gov.rs

За издавача

Душан Радоњић, помоћник министра

Уредници

Мр Божана Лукић, архитекта
Др Небојша Антешевић, архитекта

Сарадник

Тијана Пејић, архитекта

Лектура

Татјана Тодоровић

Дизајн

Studio Design&Communication

Штампа

Curent print, Beograd

Тираж

1.000 примерака

Београд

2023.

ISBN 978-86-900093-4-3

Ова публикација представља приређену скраћену верзију *Националне архитектонске стратегије за период од 2023. до 2035. године* са Акционим планом за њено спровођење за период 2023–2025, објављене у „Службеном гласнику РС“, број 49/2023.

САДРЖАЈ

Захвалност	5
Предговор	6
Увод	10
Визија НАС	17
Општи циљ НАС	19
ПОСЕБНИ ЦИЉ 1	21
ПОСЕБНИ ЦИЉ 2	55
ПОСЕБНИ ЦИЉ 3	81

ЗАХВАЛНОСТ

Захвалност за учешће у изради *Националне архитектонске стратегије* упућује се мр Ђорђу Милићу, председнику, као и члановима Посебне радне групе за израду стратегије, а за нарочит допринос:

проф. др Ксенији Лаловић, Архитектонски факултет Универзитета у Београду;

проф. др Драгани Константиновић, Факултет техничких наука Универзитета у Новом Саду;

проф. др Дубравки Ђукановић, Републички завод за заштиту споменика културе / Министарство културе;

проф. Милану Ђурићу, Архитектонски факултет Универзитета у Београду / Удружење архитеката Србије;

проф. др Александру Кековићу, Грађевинско-архитектонски факултет Универзитета у Нишу;

др Жаклини Глигоријевић, Удружење архитеката Србије (УАС) – представница УАС-а у Савету архитеката Европе;

арх. Милени Зиндовић, Женско архитектонско друштво;

арх. Мири Дудић, Министарство туризма и омладине;

Клари Даниловић, пр. план., Стална конференција градова и општина (СКГО).

Такође, за допринос кроз учешће у консултативном процесу и јавној расправи током израде стратегије захваљујемо: Архитектонском факултету Универзитета у Београду и декану проф. Владимиру Лојаници, проф. Ивану Рашковићу, проф. Весни Цагић Милошевић, проф. др Марији Маруни и проф. др Ратки Чолић; Институту за архитектуру и урбанизам Србије и директору др Саши Милијићу; Инжењерској комори Србије, председници Марици Мијаиловић; удружењима – Друштву архитеката Београда, Друштву архитеката Новог Сада, Друштву архитеката Ниша и Асоцијацији српских архитектонских пракси.

ПРЕДГОВОР

¹ *Национална архитектонска стратегија* је усвојена на седници Владе Републике Србије 1. јуна 2023. године и објављена у „Службеном гласнику РС“, бр. 49/2023, од 9. јуна 2023. године.

Национална архитектонска стратегија (НАС)¹ представља документ којим се први пут утврђује архитектонска политика у Републици Србији и којим се на целовит начин одређује стратешки правац деловања у циљу развоја и унапређења квалитета архитектуре и грађене средине као исхода архитектонске делатности, посебно узимајући у обзир улогу архитектонске професије и квалитет архитектонске праксе, чиме се утиче на општи квалитет живота људи. Као интегрисани аспект при успостављању и спровођењу архитектонске политике јесте и подизање опште друштвене свести о значају квалитета архитектуре и грађене средине за квалитет живота, економски развој и развој друштва у целини. Делокруг архитектонске стратегије јесте и реafirмисање архитектуре као есенцијалне компоненте националне културе и идентитета, чије културолошке димензије утичу на колективни ниво свести и однос сваког појединца према наслеђу, идентитету и животном окружењу. Стога НАС служи и као основ за започињање дугорочног процеса успостављања платформе и консензуса о квалитету архитектуре и култури грађења на националном нивоу.

Сврха НАС је да се утврде општи и посебни циљеви, као и мере за њихово спровођење, како би се допринело унапређењу архитектонске праксе и професије, побољшању квалитета просторног и урбанистичког планирања и архитектонског пројектовања, стварању услова за подстицање програмски оријентисаних пројеката усмерених ка одрживом развоју архитектуре и целокупне грађене средине, подстицању интегративних приступа у обнови и коришћењу изграђеног фонда, градитељског и природног наслеђа као носиоца просторног и културног идентитета Републике Србије, те подизању свести о значају архитектуре и грађене средине за живот сваког појединца.

Носилац израде и предлагач НАС јесте Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре (МГСИ), а кроз Посебну радну групу за израду НАС били су укључени представници јавних институција, установа и удружења: Министарства културе и информисања, Министарства трговине, туризма и телекомуникација, Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Канцеларије за управљање јавним улагањима, Републичког завода за заштиту споменика културе, Архитектонског факултета Универзитета у Београду, Факултета техничких наука Универзитета у Новом Саду, Грађевинско-архитектонског факултета Универзитета у Нишу, Удружења архитеката Србије

с локалним удружењима (Београд, Ниш, Нови Сад), Женског архитектонског друштва, Инжењерске коморе Србије, Сталне конференције градова и општина, Канцеларије главног урбанисте Града Београда и Привредне коморе Србије.

*Израда НАС подразумевала је партиципативни процес и, кроз поступке јавног информисања, анкете, консултације и панел-дискусије, укључивање заинтересованих страна и релевантних актера, како из јавног тако и из приватног сектора и цивилног друштва (институти, заводи, бирои за архитектонско пројектовање, организације цивилног друштва, удружења и иницијативе). С обзиром на то да анализа стања и утврђивање кључних проблема представљају основ за дефинисање визије, општег циља и посебних циљева НАС, као и мера за њихово остваривање, консултативни процес је спроведен кроз неколико одржаних радионица и консултација са члановима Радне групе за израду НАС, фокус групом коју су чинили архитектонски бирои који су се одазвали на позив Министарства, а посебно значајне биле су две панел-дискусије: Јавни стручни панел одржан 4. априла 2022. године на Архитектонском факултету Универзитета у Београду под називом: *Ка Националној архитектонској стратегији: стратешки правци и будуће акције*, као и посебна сесија која је одржана у оквиру Националног урбаног форума 12. априла 2022. године у Београду под називом: *Квалитет грађене средине и урбани развој*, на којој су присуствовали представници локалних самоуправа – урбанистички заводи и одељења за урбанизам, службе главног урбанисте и др. јавна предузећа, представници академске и научне заједнице, цивилног друштва и приватног сектора, те међународних организација и дипломатских представништава.*

Јавна расправа о Предлогу НАС² одржана је у периоду од 23. фебруара до 17. марта 2023. године на интернет страници Министарства и порталу *e-Консултације* (eKonsultacije.gov.rs), а јавне презентације Предлога стратегије су одржане у четири локалне самоуправе, и то у: Новом Саду, у суорганизацији са Универзитетом у Новом Саду – Факултетом техничких наука а уз подршку Друштва архитеката Новог Сада; Нишу, у суорганизацији са Универзитетом у Нишу – Грађевинско-архитектонским факултетом, Градском управом Града Ниша, Научно-технолошким парком и Друштвом архитеката Ниша; и у Београду, у суорганизацији са Универзитетом у Београду – Архитектонским факултетом и Удружењем архитеката Србије. Поред наведених јавних презентација у склопу јавне расправе, у сарадњи са Сталном конференцијом градова и општина, 16. марта 2023. године у Тополи, на састанку мреже главних урбаниста градова и општина организовано је и представљање Предлога стратегије. Информисање јавности о процесу рада на изради НАС, спроведеним активностима и припремљеним радним верзијама документа, обезбеђено је путем веб-сајта МГСИ и других релевантних портала.

² Јавна расправа је спроведена у складу са одредбама Закона о планском систему Републике Србије („Сл. гласник РС”, број 30/18) и Пословника Владе („Сл. гласник РС”, бр. 61/06 – пречишћен текст, 69/08, 88/09, 33/10, 69/10, 20/11, 37/11, 30/13, 76/14 и 8/19 – др. пропис), а на основу Закључка о спровођењу јавне расправе о Предлогу стратегије, 05 Број: 011-1480/2023-1 од 22. фебруара 2023. године, који је донео Одбор за привреду и финансије Владе РС.

Музеј савремене уметности
у Београду (Ушће 10),
Иванка Распоповић и Иван Антић, 1965;
Реконструкција Музеја савремене уметности,
Дејан Тодоровић, 2017,
фотографија: Реља Иванић

УВОД

3 Закон о Просторном плану РС, поглавље 1.3.4. Заштита и уређење предела (<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2010/88/2/reg>).

4 Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године („Службени гласник РС“, број 47/2019); Дугорочна стратегија за подстицај улагања у обнову националног фонда зграда РС до 2050. године („Службени гласник РС“, број 27/2022).

5 Стратегија развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године („Службени гласник РС“, број 98/16); Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године („Службени гласник РС“, број 63/2021); Предлог стратегије развоја културе Републике Србије 2020–2029. године.

Доношење НАС предвиђено је Законом о планирању и изградњи („Службени гласник РС“, бр. 72/2009, 81/2009 – исправка, 64/2010 – УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – УС, 50/2013 – УС, 98/2013 – УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – др. закон, 9/2020 и 52/2021), док су Закључком Владе РС од 25. фебруара 2021. године утврђене Основе за израду НАС. Закон о планирању и изградњи (ЗПИ) уједно представља и правни оквир за развој архитектонске политике у Србији, будући да утврђује основна начела уређења и коришћења простора, уређује питања планирања и изградње објеката, као и регулисања професија у области планирања и изградње. Идући у сусрет новом Просторном плану Републике Србије, кључни проблеми који су били уочени и сходно томе смернице које су биле утврђене Законом о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године („Службени гласник РС“, број 88/10), могу се и даље сматрати полазиштима за развој архитектонске политике, према којима је развој урбаних предела било потребно усмерити планским решењима која ће обезбедити креирање позитивног архитектонског идентитета градова и насеља кроз „подизање општег нивоа културе грађења, реализацију савремених концепата нове изградње усклађених са природним и културним, регионалним и локалним специфичностима, уређивање и активирање напуштених и девастираних подручја и уређивање високо квалитетних јавних простора“³.

За развој архитектонске политике релевантан је стратешки оквир који на националном нивоу обухвата неколико докумената из области планирања и изградње, који су донети⁴ или се очекује њихово доношење, као и стратегије других сектора које у свом домену садрже поједине аспекте релевантне за област архитектонске политике (култура, образовање, туризам и др.)⁵. На нивоу локалних самоуправа (Јединице локалне самоуправе – ЈЛС), поред планских докумената које прописује ЗПИ, за развој и спровођење архитектонске политике значајни су планови развоја ЈЛС који се у складу са Законом о планском систему доносе као кровни развојни документи којима се дефинишу визија, развојни циљеви и приоритети по областима, као и локалне стратегије урбаног развоја.

Значај и улога, као и културолошке димензије и друге специфичне карактеристике архитектуре, препознати су у бројним међународним документима и документима Европске уније (ЕУ), те националним политикама

земања чланица као национални приоритети и темељни елементи културе, идентитета и живота њених грађана, а професија архитекте схваћена је као професија која утиче на општи интерес, те је и посебно регулисана. Стога, међународни стратешки оквир за развој архитектонске политике чини и низ докумената ЕУ који истичу значај друштвених, културолошких, економских и енвајронменталних вредности архитектуре и архитектонске праксе. Као подстицај у дефинисању европских вредности у области архитектуре и архитектонске професије⁶ послужио је члан 1 француског Закона о архитектури из 1977. године у којем се наводи: „Архитектура је израз културе. Архитектонски дизајн, квалитет објеката, њихово хармонично уклапање у окружење, уважавање природних и урбаних предела и наслеђа, од јавног су интереса.“

Реч архитектура (lat. *architectura*) потиче од речи архитекта, односно старогрчке *архитектон* (ἀρχιτέκτων): архи (ἀρχι – главни) и тектон (τέκτων – градитељ). Ова етимологија речи упућује на професију, али архитектура означава и дисциплину која обухвата и процесе и исходе деловања архитекте, с обзиром на то да се суфикс *-ура* на латинском језику односи на радњу – процес или исход.⁷ Стога би дефиниција архитектуре као дисциплине могла да гласи: *Архитектура је дисциплина која обједињује уметничко деловање и инжењерска знања утемељена у научним и техничко-технолошким достигнућима у циљу обликовања простора и објеката за потребе људи, односно корисника, док са друге стране постоји и опште одређење архитектуре као производа – објекта, физичке структуре коју треба да карактеришу: чврстоћа (*firmitas*); употребљивост (*utilitas*) и лепота (*venustas*).⁸*

Резолуцијом Савета Европе о архитектонском квалитету у урбаним и руралним срединама 2001. године [2001/С 73/04]⁹ државе се подстичу да побољшају знања и промоцију архитектонског и урбанистичког дизајна, да наручиоце и ширу јавност учине свеснијим и боље обученим за уважавање архитектонске, урбане и пејзажне културе, да узму у обзир специфичну природу архитектонске услуге, промовишу архитектонски квалитет помоћу узорне „јавне градње“, те негују размену информација и искустава у области архитектуре, док се у *Закључцима Европског савета о архитектури: допринос културе одрживом развоју из 2008. године* [2008/С 319/05]¹⁰ позива на промовисање и регулисање праксе и подизање свести о доприносу архитектонске професије мисији постизања високог квалитета грађене средине. Кроз успостављање Европског форума за архитектонске политике (*European Forum for Architectural Policies – EFAP*), омогућена је и размена искустава међу државама чланицама што је резултирало доношењем бројних архитектонских политика.¹¹

⁶ Ове вредности су први пут уобличене у оквиру *Директиве ЕУ о међусобном признавању диплома, уверења и других доказа формалних квалификација у архитектури*, из 1985. године, која је у уводном делу у потпуности преузела део члана поменутог француског закона, а који се односи на јавни интерес, укључујући и мере за олакшавање ефикасног остваривања права оснивања и слободе пружања услуга.

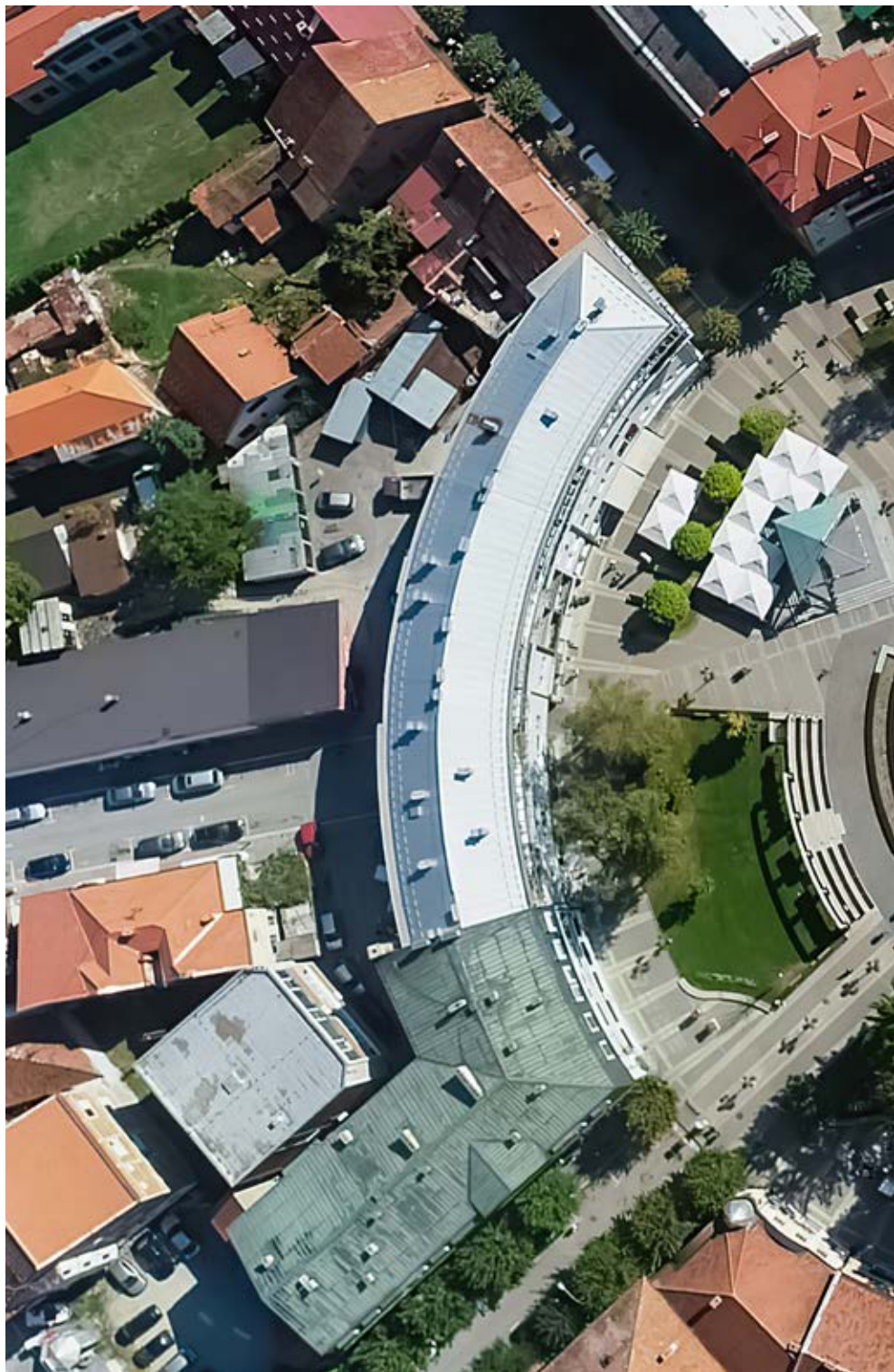
⁷ Татјана Бабић, *Креативни процеси и могући исходи савремених архитектонских пракси*, докторска дисертација одбрањена на Факултету техничких наука Универзитета у Новом Саду, 2016, стр. 23.

⁸ Marcus Vitruvius Pollio: *De Architectura Libri Decem*.

⁹ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001G0306\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001G0306(03))

¹⁰ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1597924236719&uri=CELEX:52008XG1213\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1597924236719&uri=CELEX:52008XG1213(02))

¹¹ <http://www.efap-fepa.org/>

Трг слободе у Пожеги, Лазар Зубан, 1832;
Реконструкција трга, Драгана Стефановић
и Оливер Станковић, 2012,
фотографија: Туристичка организација
Пожега

С друге стране, бројни међународни документи који истичу изазове одрживог урбаног развоја захтевају континуирано – глобално координисано и локално – циљно вођено управљање и деловање, те нове иновативне приступе и инструменте планирања, дизајна и организације коришћења урбаних простора, односно грађене средине. Новом урбаном агендом из 2016. године (као оквиром за „локализацију“ Агенде за одрживи развој до 2030. године и остваривање *Циљева одрживог развоја – ЦОР*, а посебно *Циља 11 – одрживи градови и заједнице*), указује се на потребу јачања инклузивности, безбедности, отпорности и одрживости градова и насеља, док се од свих држава потписница, међу којима је и Република Србија, очекује да се мобилишу сви ресурси у њиховом достизању. Оквир јавних политика за реализацију глобалних и европских споразума у области одрживог урбаног развоја утврђен је *Урбаном агендом Европске уније* из 2016. године, док је у оквиру читавог низа програма нарочито препознат значај урбане обнове, пре свега у домену унапређења квалитета изграђеног фонда и решавања социоекономских и проблема квалитета животне средине, о чему сведоче и *Нова лајпцишка повеља* из 2020. године, те Саопштење у виду *Стратегије таласа обнове Европе* из 2020. године, као део спровођења *Европског зеленог договора*¹² из 2019. године. Како би се развио интегрални приступ одрживој грађеној средини, при чему *архитектура има главну улогу у дизајнирању зграда, јавног простора и урбаних предела*, ЕУ је покренула и иницијативу *Нови европски Баухаус (New European Bauhaus)* из 2021. године, чији концепт почива на три основне вредности: *одрживост* – климатски циљеви, нулто загађење, циркуларност, биодиверзитет; *естетика* – квалитет искуства и стил/карактер, поред функционалности, и *инклузија* – уважавање разноликости, једнакост за све, доступност и приступачност.¹³

12 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/e%20n/ip_19_6691

13 Републици Србији је од 2023. године омогућено учешће у програмима *Нови европски Баухаус* и *URBACT IV*.

14 Зоран Никезић, *Грађена средина и архитектура* (Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 2007), стр. 13, 19–20.

15 У опсег дисциплина које, поред архитектуре, одређују грађену средину, могу се уврстити: урбанизам, просторно планирање, пејзажна архитектура, дизајн, инжењерство, социологија, антропологија и др., док је број области које утичу на њен (одрживи) развој знатно већи, као што су области здравства – „јавно здравље“, енергетика, заштита животне средине, економија и др.

У контексту грађене средине (енг. *built environment*) „као сложеног артефакта најчешће састављеног од бројних појединачних артефаката, намерно или ненамерно обједињених у просторно структуриране целине“¹⁴, архитектуру је потребно посматрати као „грађење“ које превазилази утилитарну димензију и које, поред функционалних и техничких, мора да задовољи и социокултурне захтеве које поставља конкретно друштво. Стога, грађену средину можемо тумачити и као сложени феномен настао човековим деловањем, који подразумева више аспеката као одраза човекових потреба и активности у простору, што укључује већи број дисциплина, односно области.¹⁵ Овако сагледан однос архитектуре и грађене средине доводи и до разумевања, у европским оквирима све присутнијег, концепта *културе грађења – Baukultur* – као холистичког

приступа уобличеног и кроз – *Baukultur систем квалитета*.¹⁶ Овај концепт омогућава процену нивоа културе грађења (неког места), уз помоћ осам разрађених критеријума: *управљање, функционалност, животна средина, економичност, разноликост, контекст, осећај места и лепота*, а који треба примењивати како при архитектонском и пејзажном пројектовању, тако и у процесима планирања, без обзира на просторни обухват, односно величину и врсту пројекта.

16 <https://davosdeclaration2018.ch/media/DBQS-en.pdf>

Улица генерала Драпшина у Кикинди,
фотографија: Чедомир Вујанић

ВИЗИЈА НАС

Анализа стања и сагледани проблеми у области архитектонске политике указују на комплексност и дуготрајност процеса њеног успостављања и развоја на који утичу и политике других сектора, што захтева препознавање већег броја узрочно-последичних веза и утицајних фактора, чијим би се координираним и континуираним усмеравањем омогућило постизање задовољавајућих и жељених ефеката, као што је сажето у визији НАС:

Изградњом нових објеката, обновом постојећег грађевинског фонда и уређењем јавних простора остварују се висококвалитетна архитектура и грађена средина и значајно унапређује квалитет живота грађана Републике Србије, чува и обогаћује културни идентитет и укупан развој усмерава ка већој одрживости.

Домаћи архитекти имају истакнуту улогу у процесима доношења одлука релевантним за просторни и привредни развој и конкурентни су на међународном плану.

Грађани препознају и уважавају квалитетну архитектуру и грађену средину као подстицајан животни амбијент који представља основ за квалитетнији живот сваког појединца.

Стара чаршија у Књажевцу,
фотографија: Саша Милутиновић Летећи

ОПШТИ ЦИЉ НАС

Имајући у виду вишедеценијско одсуство архитектонске политике које је за последицу имало занемаривање архитектуре као значајне дисциплине, умањење друштвене позиције архитектонске професије, као и занемаривање потенцијала архитектонске праксе која значајно утиче на друштвено-економски развој, циљеви НАС су усмерени на спречавање даљег генерисања проблема како би се зауставила девастација просторно-физичких ресурса грађене средине, опадање квалитета објеката и укупне грађене средине, те спречило даље друштвено занемаривање архитектуре и грађене средине као елемената квалитета живота грађана.

Створени услови за подизање нивоа културе грађења као општег интереса и унапређење свести о значају квалитетне архитектуре и грађене средине за квалитет живота грађана и очување културних идентитета

ПОКАЗАТЕЉИ ЕФЕКТА:

- унапређен квалитет јавних захвата у простору и повећана одрживост грађевинског фонда;
- успостављен систем вредновања квалитета у складу с националним смерницама за квалитет архитектуре и културу грађења;
- проширен обухват учесника у едукативно-информативним садржајима и активностима о подизању нивоа културе грађења.

ПОСЕБНИ ЦИЉ 1

Развијени нови и унапређени постојећи инструменти и механизми којима се утиче на квалитет архитектуре и грађене средине

ПОКАЗАТЕЉИ ИСХОДА:

- успостављени (општи) принципи/критеријуми квалитета и одрживости архитектуре и грађене средине који се примењују у архитектонском и урбанистичком пројектовању и планирању простора;
- број програма и пројеката нове изградње и обнове грађене средине и/или грађевинског фонда у оквиру којих је спроведен конкурс (објекти јавне намене и социјалног стандарда, стамбени објекти, „локације од значаја за ЈЛС“, јавни простори, пројекти урбане и руралне обнове и реконструкције и др.).

Мера 1.1. Стварање националне платформе за квалитет архитектуре и грађене средине

Мера 1.2. Успостављање националних смерница и критеријума за квалитет архитектуре и културу грађења

Мера 1.3. Унапређење регулаторног оквира у области урбанистичког и просторног планирања, архитектонског пројектовања и грађења објеката и ауторских права у архитектури

Мера 1.4. Подстицање одрживих и интегралних приступа у новој изградњи, коришћењу и обнови грађене средине и грађевинског фонда и примена различитих инструмената и планских алата

МЕРА 1.1.

СТВАРАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ ПЛАТФОРМЕ ЗА КВАЛИТЕТ АРХИТЕКТУРЕ И ГРАЂЕНЕ СРЕДИНЕ

Будући да је успостављање механизма за вредновање и праћење квалитета архитектуре и грађене средине, као и подизање нивоа културе грађења дугорочан процес, свему треба да претходи и дугорочна стручна и јавна дебата ради стварања друштвеног „консензуса о квалитету“ и утврђивања ставова професије и других релевантних актера, као и ефикаснијег и транспарентнијег управљања процесима у области развоја и праћења спровођења архитектонске политике, а кроз успостављање *националне платформе за квалитет архитектуре и грађене средине*.

Активности:

- успостављање годишњег Националног архитектонског форума (НАФ) у циљу постизања дијалога и стварања консензуса о квалитету архитектуре и култури грађења;
- формирање Националног савета за архитектонску политику (НСАП);
- израда публикација НАС и промо-материјала у сврху шире промоције и заговарања циљева архитектонске политике;
- формирање јединствене базе података значајних за област архитектуре и урбанизма, планирања и изградње у сврху успостављања електронско комуникационе платформе *e-APX/e-ARH* (прописи, смернице, спроведени урбанистички и архитектонски конкурси подаци о стању у архитектонској пракси и др.);
- организовање стручних скупова ради представљања циљева НАС и спровођења јавне дебате о критеријумима квалитета архитектуре и грађене средине и
- спровођење анкета и истраживања јавног мњења о перцепцији значаја квалитета архитектуре и грађене средине.

Станови за младе научнике у Београду (Блок 32), академик Бранислав Митровић, Марина Шибалић и Сениша Таталовић, 2007, фотографија: Раде Ковач

КВАЛИТЕТ АРХИТЕКТУРЕ И ГРАЂЕНЕ СРЕДИНЕ У СРБИЈИ

Одлике грађене средине

Грађену средину у Републици Србији одликују регионалне, географске и социоекономске различитости које су утицале на просторни развој и урбанистичку традицију, градитељску културу и општу културу живљења у насељима, заступљеност и очуваност градитељског наслеђа, просторних културно-историјских и амбијенталних целина и природних вредности.

Интензивнији урбани развој на простору читаве Србије започиње крајем 19. века кроз трансформацију оријенталних урбаних структура, израду првих урбанистичких и регулационих планова и опсежнију изградњу нових објеката према архитектонским узорима са Запада, а интензивира се почетком 20. века, нарочито после Првог светског рата, када су нове друштвено-политичке прилике дале замајац обнови и модернизацији земље. Кроз грађевинске прописе у периоду између два светска рата третирали су и аспекти урбаног уређења и развоја, а тај период је важан и због учесталијег расписивања урбанистичких и архитектонских конкурса, посебно за објекте јавне намене. Многи објекти јавне и стамбене намене изграђени у том периоду и данас су у употреби, а неки од њих представљају препознатљива обележја идентитета појединих средина или градских зона.¹⁷

¹⁷ Неки од значајних примера објеката насталих у том периоду: Палата Дунавске Бановине у Новом Саду, зграда Државне штампарије – БИГЗ у Београду, Зграда Ваздухопловне команде у Земуну, Дечја универзитетска клиника у Београду и др.

Период после Другог светског рата карактеришу опсежна обнова и изградња које су спровођене на друштвено-идеолошкој основи, која је битно изменила економске механизме просторног развоја (друштвена својина и држава као најзначајнији наручилац – инвеститор). Архитектонско стваралаштво у том раздобљу препознато је као једна од кључних полуга социјалистичке идеологије и генератора модернизације и друштвеног развоја, а поље деловања архитектонске професије се проширило на области урбанистичког и просторног планирања које у овом периоду доживљавају процват кроз синергију принципа модернистичких стремљења и социјалистичке друштвено-економске организације. Урбанистичка поставка и архитектонске одреднице већине насеља у Србији примарно манифестују утицај управо овог периода.

Данашње одлике *грађене средине* у Републици Србији резултат су регионалних, географских и социоекономских различитости које су утицале на просторни развој и урбанистичку традицију, градитељску културу и општу културу живљења у насељима, заступљеност и очуваност градитељског наслеђа, просторних културно-историјских и амбијенталних целина, природних вредности и др. Урбанистички развој насеља и градова у Србији одликује хетерогеност, као и дисконтинуитет настао услед интензивних друштвено-економских трансформација у постсоцијалистичкој транзицији.

Законом о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године (ППРС) указивало се нарочито на проблеме стихијске урбанизације и субурбанизације градова, угроженост урбаних средина, природних и културних вредности, одсуство заштитних мера или реализације мера заштите, губљење зелених и отворених простора унутар градског ткива, угроженост јавних простора и идентитета насеља, непознавање или недостатак воље за прихватањем принципа одрживости, одсуство стандарда и доследности у спровођењу градње, грађење и коришћење простора на начин да се регионалне и локалне специфичности слабо или готово уопште не уважавају, те нестајање специфичног карактера урбаних и руралних предела.

Последњих деценија квалитет грађене средине (урбане и руралне) нарочито су умањиле обимна продукција нових архитектонских објеката и интервенције на постојећем грађевинском фонду, које често не задовољавају основне просторне, функционалне и естетске критеријуме и негирају вредност амбијента и предела, те запуштеност грађевинског фонда, од којег највећи удео има стамбени фонд зграда. Квалитет грађене средине и архитектуре често је нарушен услед недостатка контролних параметара који дефинишу оптимум градње и непоштовања прописаних урбанистичких параметара, па и одступања од постојећих прописа из области планирања и изградње, заштите непокретних културних добара и других прописа, али и јаснијег дефинисања приоритета и општег интереса у стратешким документима. Постојећим административним процедурама, од израде планског документа, урбанистичког пројекта до пројекта за изградњу и извођења, недостају механизми контроле и потврђивања квалитета.

Планирање простора као оквир за квалитет

Урбанистичком планирању и пројектовању често недостају претходне анализе и студије, као и обликовне, композиционе, програмске и друге провере, које би водиле ка бољој архитектури и широј примени концепта културе грађења те могућности вредновања квалитета неког објекта – места – локације.¹⁸

Откако је 2009. године у ЗПИ уведена могућност да се поред плана детаљне регулације „директно спроводе“ и остали плански документи (просторни план јединице локалне самоуправе, просторни план подручја посебне намене, као и план генералне регулације), кроз издавање локацијских услова а потом и грађевинских дозвола, постигнута је већа ефикасност државне управе и локалних самоуправа у издавању грађевинских дозвола у погледу времена потребног за реализацију важних пројеката. Тиме је створен привлачнији амбијент за инвестиције, а делимично и предупређена нелегална градња. С друге стране, појавио се и велики изазов у доношењу одлука на нивоу планирања, нарочито у погледу одређивања минимума елемената и правила

18 Нацртом ППРС од 2021. до 2035. године урбанистичко планирање оцењује се као недовољно ефикасно, уз занемаривање укупног квалитета урбаног простора у корист „процедуралног спровођења“, што уз ниску архитектонску културу и недовољно развијену партиципацију грађана доприноси смањењу квалитета живота и грађене средине, губљењу идентитета урбаних насеља и деградацији урбаног и културног предела у целини.

Стамбено-пословни комплекс *Merin Hill* у Београду
(Војислава Нановића 4), Zabriskie, 2021,
фотографија: Реља Иванић

за урбанистичко и архитектонско пројектовање, посебно у деловима простора који нису предвиђени за детаљну урбанистичку разраду. Стога су, у овом систему планирања, нарочито важна правила *уређења и правила грађења* која, између осталог, садрже и елементе од значаја за архитектонско и урбанистичко обликовање, а могу бити и „усмеравајућег карактера“ за даљу планску разраду, уколико је она предвиђена. Иако неки од планских докумената садрже детаљнија правила уређења и грађења са смерницама за архитектонско обликовање у складу с просторним одликама, амбијентом, карактеристикама поднебља, кроз заступљеност одређених материјала или форми у циљу очувања или стварања позитивног идентитета, квалитет формулисаних услова у плановима, на основу општег планског документа и података о конкретним локацијама, није увек задовољавајући.

Посебно важан плански документ који би требало да допринесе очувању и подизању квалитета простора (грађене и природне средине), имајући у виду да се нарочито израђује за подручја са природним, културно-историјским или амбијенталним вредностима, подручја са могућношћу коришћења туристичких потенцијала, као и пројекте од значаја за Републику Србију јесте Просторни план подручја посебне намене (ППППН), који се доноси за подручја која захтевају посебан режим организације, уређења, коришћења и заштите простора. Значај овог планског документа требало би да се огледа и кроз уважавање посебности територије ЈЛС на коју се план односи, као и кроз утврђивање сета правила за конкретне урбанистичко-архитектонске реализације.¹⁹

¹⁹ Поред тога што су стратешки плански документи, ППППН су карактеристични и у погледу ефикасне детаљне разраде, па су стога постали ефикасни и са становишта „директне спроводивости“. Број донетих ППППН до почетка 2020. године био је око 80 (највећи број за заштићена подручја), док је преко 30 било у поступку израде или доношења.

²⁰ Истраживања је спровела Стална конференција градова и општина 2017. године.

Анализе и студије које се израђују у процесу планирања простора посебно су значајне за квалитет планских докумената, конкурсних решења, урбанистичких пројеката и, уопште, будућих архитектонских решења, међутим, истраживања су показала да се иницијативе за израду додатних студија и анализа у највећем броју ЈЛС (око 80%) покрећу само уколико постоји обавеза према закону или плану шире просторне целине.²⁰ Према истим истраживањима, нешто мање од 45% анкетираних навело је Комисију за планове као иницијатора додатних планских активности, а око 30% сопствену процену. По захтеву јавних комуналних предузећа и других надлежних институција, као и грађана, невладиног сектора и струковних удружења, додатне студије и анализе су рађене у око 10% општина, док је само једна општина забележила случај да инвеститор плана покрене такву иницијативу.

Простори предвиђени за изградњу се све чешће разрађују кроз *урбанистички пројекат* (УП), па тако примена овог инструмента све више превазилази примарну улогу техничког документа за спровођење планова,

преузимајући улогу „планског документа“. Будући да се израђује и у циљу „разраде локација и урбанистичко-архитектонског обликовања“, односно просторне провере локација и објеката за изградњу, УП садржи идејно архитектонско-урбанистичко решење, које је с једне стране усклађено са условима урбанистичког плана, а са друге стране и с потребама инвеститора. Међутим, у пракси се показало да израда УП-а не подразумева увек и проверу усклађености са ширим окружењем и контекстом, а понекад чак ни са урбанистичким решењем на суседној парцели. Стога ни идејна решења објеката која су део УП-а не представљају увек имплементацију најоптималнијег решења, имајући у виду и то да комисије за планове у оквиру делокруга прописаног законом врше искључиво потврђивање усклађености УП-а са планом и законом.

Институт (јавног) конкурса у *планирању простора* нарочито је важан с аспекта прикупљања предлога за програмско, урбанистичко, композиционо или пејзажно решење за одређену локацију, с циљем да се на основу што боље припремљених улазних података, прецизног конкурсног задатка (програма конкурса) и јасних критеријума оцењивања – добију што квалитетнија решења.²¹ Урбанистичко-архитектонски конкурси могу бити основ за израду концепта урбанистичких планова, и у том случају се расписују пре израде нацрта плана, а могу бити и услов за потврђивање урбанистичког пројекта или издавање локацијских услова (грађевинске дозволе). Да би се прикупиле идеје и решења за неко подручје или локацију која би послужила за даље планирање или дефинисање пројектног задатка, спроводе се анкетни конкурси, међутим, та пракса је последњих година доста занемарена. Дефинисано је законом (ЗПИ) да се у планским документима (План генералне регулације – ПГР и ПДР – План детаљне регулације) може утврдити обавеза расписивања урбанистичко-архитектонског конкурса за локације које су од значаја за ЈЛС. Како је овом одредбом дата само *могућност утврђивања обавезе*, а да се локације од значаја за ЈЛС често налазе у приватном власништву и да би условљавање спровођења конкурса на нивоу планирања стварало неизвесност са становишта реализације изградње на локацији, уместо конкурса прибегава се прописивању обавезе израде урбанистичког пројекта, као „ефикаснијег модела“ урбанистичко-архитектонске разраде локације.

Према поменутом истраживању СКГО и добијеним подацима, урбанистичко-архитектонски конкурс је током периода од десет година спроведен у свега једној трећини од укупно 46 анкетираних општина и градова Србије, а у нешто више од 10% спроведен је након усвајања урбанистичког плана. Такође, у 10% случајева конкурс је спроведен у фази припреме плана, а у врло малом броју

21 Поступак организације и спровођења конкурса подразумева скуп активности на припреми програма, прикупљању и оцењивању ауторских решења и презентацији конкурсних резултата у складу с Правилником о начину и поступку за расписивање и спровођење урбанистичко-архитектонског конкурса („Службени гласник РС“, број 31/2015), који представља систематизован скуп правила за начин и поступак расписивања и спровођења конкурса.

Рајачке пимнице код Неготина,
фотографија: Рајко Р. Каришић

пре доношења одлуке о изради плана, док је само у једном случају конкурс спроведен током разматрања нацрта плана. Ова анализа показала је да урбанистичко-архитектонски конкурс није популаран инструмент у урбанистичком планирању, а као разлози се наводе финансијске и организационе препреке.

Архитектонска пракса и вредновање квалитета

У пројектовању и планирању, поред тога што нису развијени механизми за примену и потврђивање, односно проверу критеријума квалитета, приметно је и шире напуштање основних критеријума квалитета и неразумевање самог појма одрживости.

Вишедеценијско одсуство концепта *културе грађења*, уз опадање квалитета архитектонског пројектовања, просторног и урбанистичког планирања и недовољну примену инструмената које законодавни оквир нуди, довели су до шире занемарености значаја *квалитета архитектуре и грађене средине*, како у процесу планирања простора и спровођења планских докумената тако и шире, слабљења позиције архитектонске професије у домену планирања и изградње, те опадања квалитета архитектонске и урбанистичке праксе. Услед непостојања системског праћења (мониторинга) „промена стања у простору“, а нарочито имајући у виду да је изградња, тј. грађевинско тржиште последњих година у сталном порасту, карактер и интензитет насталих промена и њихов утицај на шири контекст просторног развоја и очување идентитета у Србији није системски анализиран нити валоризован.

Архитектонску праксу у Србији, поред одређеног броја репрезентативних примера архитектуре и изграђеног окружења, одликује и шире одсуство примене и вредновања критеријума квалитета. Примери квалитетне архитектуре финансиране из јавног сектора (пре свега у смислу дефинисања и потом испуњења што већег броја критеријума квалитета) требало би да буду узорни примери добре праксе, међутим, у поступцима јавних набавки често изостаје критички/квалитативни приступ у оцени различитих решења у надметању, или долази до неусклађености пројектних захтева и буџетских ограничења.

Тврдњу да скроман буџет обавезно значи низак квалитет архитектуре побијају примери социјалног становања и других видова стамбене подршке, где се кроз укључивање конкурсног поступка остварују иновативнији приступи у оквирима дефинисаних буџета, чиме се доказује да се остварење већег броја стамбених јединица не постиже само кроз решења скромних архитектонских карактеристика.

С друге стране, у домену приватних инвестиција уштеде на квалитету архитектонских решења, те саме изградње, диктиране су условима тржишта и тежњом ка остваривању што већег профита, што је нарочито изражено у станоградњи као производу највећег дела приватних инвестиција у Србији (нпр. пројектовање станова са собама минималних и подстандардних квадратура услед потражње већег броја станова одређене структуре, пројектовање и/или уградња грађевинских производа с лошим перформансама, занемарени аспекти звучног комфора и сл.). Питање *безбедности и здравља* корисника, као и *приступачности* објеката за све групе корисника, у основи је остварења квалитетне и одрживе архитектуре, те би кроз регулативу, али и пројектне задатке, било потребно инсистирати на примени еколошки прихватљивих и атестираних материјала и система, евалуацији система за остварење унутрашњег комфора, утицаја простора на кориснике (боје, материјали, атмосфера), примени правила приступачности и „дизајна за све“ у што већој могућој мери, а нарочито код објеката и простора јавне намене.

Питање регулаторног оквира којим се утиче на квалитет архитектуре директно је повезано с постојањем техничких прописа и стандарда који се примењују у урбанистичком и просторном планирању, архитектонском пројектовању и извођењу објеката. Неки од критеријума, као што су: *функционалност* (од задовољења основних просторних услова, прилагодљивости решења садашњој и евентуалним будућим наменама и корисничким искуствима до услова комфора – степен природног осветљења, проветравање и др.), или *одрживост решења* (од квалитета укупног дизајна у погледу безбедности и очувања здравља, приступачности за све корисничке групе до животног циклуса објекта, рационалног коришћења енергије и смањења штетног утицаја на окружење и др.), садрже већи број (под)критеријума од којих су само неки садржани у техничким прописима и стандардима. Једном броју постојећих правилника који регулишу нормативе и захтеве за пројектовање и опремање простора потребно је осавременивање, не само по питању опреме и средстава него и општих приступа обликовању простора, те је потребно њихово ревидирање, што подразумева и успостављање међусекторске сарадње у изради прописа којима се уређују просторни стандарди за објекте из надлежности различитих ресора. Многи од типова објеката нису ни на један начин нормирани, те су пројектанти принуђени да се ослањају на инострану литературу, стандарде и искуства. Квалитет пројектата и њихових реализација често се своди на умешност и етичност пројектаната и едукованост инвеститора, док се остварени квалитет углавном сматра тешко мерљивим.

Параолимпијски центар „Искра“
у Крагујевцу (Боривоја Петровића б.б.),
Предраг Милутиновић, 2016,
фотографија: Ана Костић

Становање за избеглице и расељена лица
у Лозници (Лозничко поље),
проф. мр Зоран Абадић
и др Јелена Богосављевић, 2021,
фотографија: 1x2 СТУДИО

Архитектонско-урбанистички конкурси

Изостанак јавних, анкетних или пројектних конкурса, као и других видова провере оптималних решења кроз студије, анализе и различите врсте истраживања, чест је случај код приватних инвестиција, али је приметан и код пројеката финансираних из јавног сектора, као и код пројеката који се реализују из страних извора финансирања.

Остваривање највећег броја квалитативних критеријума може се осигурати кроз добро конципиране програме *урбанистичко-архитектонских конкурса*, међутим, недовољна примена конкурса у пракси, али и сами исходи конкурса који су кроз поступке јавних набавки претежно засновани на ценовној прихватљивости науштрб квалитета решења, не доприносе подизању степена квалитета архитектуре и грађене средине у довољној мери.

Струковна удружења су од 2012. године до августа 2021. спровела укупно 32 конкурса, од чега је УАС (од 2012. године) спровео укупно 11 конкурса, од тога три за објекте стамбене намене, један за објекат административне намене, један за јавни простор, два за меморијале и четири конкурса за обухват градског блока или одређеног градског подручја; Друштво архитеката Београда – ДАБ (од 2014. године) укупно 14 конкурса, од тога седам за објекте културе, један за објекте стамбене намене, два за меморијале, један за јавни простор, један за објекат саобраћајног терминала, један за реконструкцију дела комплекса Београдског сајма и један за обухват градског блока; Друштво архитеката Новог Сада – ДАНС (од 2018. године) укупно четири конкурса, од тога два за јавне просторе, један за објекат културе и један за пословно-угоститељски објекат; Друштво архитеката Ниша – ДАН укупно три конкурса, по један за јавни простор, изложбени објекат и објекат културе.

Имајући у виду статистику расписаних и спроведених архитектонских конкурса које је водило Удружење архитеката Србије те градска и регионална друштва архитеката у периоду од 2011. до 2021. мали је проценат првонаграђених конкурсних радова који су у даљим поступцима изградње и изведени. Поступак се углавном завршавао на награђивању идејних решења, која су даље често коришћена у сврху промоције пројеката, док је готово занемарљив број конкурсних пројеката који су реализовани кроз доделу уговора о пројектовању ауторима победничких конкурсних решења у оквиру поступака јавних набавки услуга. У периоду од 2011. до 2021. године јавни сектор као наручилац расписивао је и делом спроводио архитектонске конкурсе као *конкурс за дизајн* у складу са Законом о јавним набавкама.²² Иако конкурс представља процедуру избора решења заснованих на вредновању њиховог

22 Закон о јавним набавкама [„Сл. гласник РС”, број 91/2019].

квалитета (у чему се манифестује и промовише *квалитет у архитектури*), већина процедура доделе уговора награђеним ауторима после конкурса врши се на основу *јавних набавки*, у чијем поступку је одлучујући економски критеријум, односно најнижа цена. Примери појединих јавних инвестиција показују да се јавним средствима не располаже увек на начин којим би се осигурала квалитетна архитектонска и урбанистичка решења, те да се пројектна документација повремено прибавља и без архитектонско-урбанистичког конкурса, кроз процедуру јавне набавке с најнижом понуђеном ценом као основним критеријумом избора.

МЕРА 1.2.

УСПОСТАВЉАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ СМЕРНИЦА И КРИТЕРИЈУМА ЗА КВАЛИТЕТ АРХИТЕКТУРЕ И КУЛТУРУ ГРАЂЕЊА

Упоредо с *националном платформом*, кроз готово цело период важења стратегије, потребно је радити на успостављању и примени *националних смерница за квалитет архитектуре и културу грађења*, које ће се развијати sukcesивно и које ће се састојати од сетова смерница с критеријумима и методологијама.

Активности:

- израда смерница за јединствену методологију формулисања архитектонско-урбанистичких критеријума и правила за јединствену употребу појмова у планским и стратешким документима, програмима и пројектима нове изградње и обнове грађене средине и/или грађевинског фонда;
- израда смерница с методологијом израде студијских основа за оцену стања и перспектива унапређења квалитета архитектуре, контекста и идентитета места за урбана насеља на нивоу ЈЛС;
- израда смерница с критеријумима за обавезно расписивање архитектонских и/или урбанистичко-архитектонских конкурса за објекте јавне намене и социјалног стандарда, програме стамбене подршке, програме урбаног развоја, пројекте урбане и руралне реконструкције и др.;
- израда смерница за интегрисање аспеката архитектонске политике у документе развојног планирања и релевантне јавне политике на националном и локалном нивоу (туризам, култура, просвета, социјална заштита, рурални развој).

Визуелне комуникације:
павиљони – део иницијативе „Нова места“
засноване на урбаној регенерацији
46 мањих јавних простора
у Новом Саду, Моделарт Архитекти
и Digital Design Centar, 2022,
фотографија: Весна Стојаковић

МЕРА 1.3.

УНАПРЕЂЕЊЕ РЕГУЛАТОРНОГ ОКВИРА У ОБЛАСТИ УРБАНИСТИЧКОГ И ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА, АРХИТЕКТОНСКОГ ПРОЈЕКТОВАЊА И ГРАЂЕЊА ОБЈЕКТА И АУТОРСКИХ ПРАВА У АРХИТЕКТУРИ

На квалитет архитектонског пројектовања, планских и урбанистичко-техничких докумената и грађење у великој мери утиче постојећи законодавни оквир и примена инструмената и административних процедура у области планирања и изградње, па су у циљу свеобухватнијег *унапређења регулаторног оквира* потребне анализа стања и ефеката с предлозима за побољшање њихове ефикасности, односно оптимизације и квалитативног унапређења.

Активности:

- анализа прописа и праксе с препорукама за унапређење квалитета и примене савремених инструмената у изради планских и урбанистичко-техничких докумената (Закон о планирању и изградњи; Правилник о садржини, начину и поступку израде докумената просторног и урбанистичког планирања; Правилник о општим правилима за парцелацију, регулацију и изградњу и др.);
- анализа ефеката примене прописа с препорукама за иновирање регулаторног оквира којим се уређују конкурси у области архитектуре и урбанизма – оптимизација конкурсних модела и квалитативно унапређење конкурсних програма (Закон о планирању и изградњи; Правилник о начину и поступку за расписивање и спровођење урбанистичко-архитектонских конкурса; Закон о јавним набавкама);
- анализа прописа и стандарда с препорукама за квалитативно унапређење административних процедура које се тичу архитектонског пројектовања и усклађивање подзаконских аката (обједињена процедура, садржина техничке документације и др.);
- израда (листе) предлога за доношење нових и измену важећих правилника и техничких прописа којима се уређују просторни стандарди и технички захтеви за пројектовање и извођење објеката (стамбене зграде; приступачност; комфори у архитектури и др.);
- израда предлога за унапређење правног оквира којим се регулишу ауторска права у архитектури (Закон о ауторским и сродним правима);

- анализа усклађености прописа из области заштите културног наслеђа и прописа из области планирања и изградње, с предлозима за њихово унапређење.

Креативно-иновативни мултифункционални центар „Ложионица“ у Београду (Мостарска петља), Анђела Карабашевић и Владислав Суџум, конкурсно решење из 2021, фотографија: АКВС

23 Један од сложенијих оваквих пројеката јесте и иницијатива *Нова места*, у оквиру пројекта *Нови Сад – европска престоница културе 2021*, заснована на урбаној регенерацији 46 мањих јавних простора кроз два модела: *мали урбани џепови* (уређење/обнова јавних простора локалних заједница кроз партиципативни процес приликом њихове програмске концептуализације и архитектонско-урбанистички јавни конкурс за избор пројектантских решења) и *урбана обнова* иницирана грађанским иницијативама и радом локалне заједнице, за коју средства обезбеђује град или приватне компаније у оквиру своје мисије друштвене одговорности.

24 Пример урбане обнове подручја захваћеног елементарним непогодама јесте *Урбана регенерација стамбеног блока Доситејева* у Краљеву, након земљотреса из 2010. године, чему је претходило расписивање урбанистичко-архитектонског конкурса 2015. године.

25 У Европи прихваћена дефиниција мреже *Cabernet (Concerted Action on Brownfields and Economic Regeneration)*: *Браунфилд* (енг. *brownfield*) јесу оне локације које су претходно коришћене; напуштене и недовољно искоришћене; загађене, или за које се претпоставља да су загађене; локације које се налазе претежно у градској средини и оне на којима је неопходно интервенисати пре поновног коришћења.

26 *Грејфилд* (енг. *grayfield*) – термин формиран почетком двехиљадитих година на Конгресу за нови урбанизам у Сједињеним Америчким Државама, углавном се везује за напуштене комерцијалне објекте и тржне центре (шопинг молове), као и друге објекте неиндустријске намене, који не подразумевају индустријско и друго загађење.

Одрживи приступи у планирању, изградњи и обнови

Премда су циљеви и смернице у погледу примене принципа одрживости постављени на глобалном нивоу, њихова „локализација“ кроз примену иновативних и трансдисциплинарних методологија у архитектонској и урбанистичкој пракси, савремених механизма финансирања програма и пројеката, који би допринели широј примени приступа урбане или руралне обнове и реконструкције, те интегративних приступа у заштити и одрживом коришћењу архитектонског и урбанистичког наслеђа и обнови грађевинског фонда, није у довољној мери заживела у Србији.

Као једно од начела које утврђује ЗПИ, а на којем се заснива планирање, уређење и коришћење простора, јесте *рационално коришћење земљишта подстицањем мера урбане и руралне обнове и реконструкције*. Међутим, *урбана обнова*, као уобичајени приступ у савременом развоју градова и темељ одрживости и рационалног коришћења простора и постојећих капацитета градова – грађевинског фонда и урбане инфраструктуре, није у Србији довољно заступљена. Иако је у прописима и стратешким документима урбана обнова присутна, значајнијих пројеката и инвестиционих програма, осим појединих примера у већим градовима, нема у великом броју јер приступ урбаној обнови није системски, будући да она захтева примену иновативних и трансдисциплинарних методологија које не почивају на устаљеним искуствима урбанистичке праксе. Потенцијал овог инструмента за сада је препознат углавном кроз мање интервенције важне за локалну заједницу, засноване на релативно скромним и брзим инвестицијама у постојеће неафирмисане јавне просторе, којима се могу ефикасно и брзо сагледати резултати урбане интервенције,²³ или кроз пројекте стамбене изградње у подручјима захваћеним елементарним непогодама (поплаве, земљотреси и др.).²⁴

Концепт циркуларне промене намене (грађевинског) земљишта, кроз који се постојећи просторни ресурси пренамењују у нове садржаје, један је од основних приступа у планирању урбаног развоја у европским градовима и уско је повезан и с развојем *браунфилд локација*. Браунфилд²⁵ локације најчешће подразумевају локације са индустријским комплексима који могу да обухватају и читаве радне и привредне зоне. На основу анализе браунфилд и *грејфилд*²⁶ локација коју је 2016. године спровело МГСИ према подацима које су доставиле ЈЛС, класификација браунфилда се са индустријских и других привредних капацитета, те напуштених војних објеката, може знатно проширити и на пољопривредна добра и друштвене установе, што указује на велике просторне ресурсе и могућности за потенцијалну урбану/руралну обнову.

Потребно је боље промовисање локалне архитектуре и примене традиционалних материјала и техника градње у карактеристичним подручјима попут Војводине, источне и западне Србије, чиме би се, поред подстицаја одрживих приступа у примени архитектонских правила и техника градње у складу с карактеристикама поднебља, допринело унапређењу просторног и културног идентитета.

Будући да су рурална подручја географски најзаступљенија на територији Републике Србије, њихов развој у великој мери доприноси привредном и друштвеном развоју државе, а свакако и просторном и културном идентитету. Стога је за развој и очување руралних предела нарочито важна *рурална обнова*, која се, и поред постојања одређених механизма, у Србији не спроводи систематски. У погледу руралних предела ППРС од 2010. до 2020. године је давао смернице према којима је планским решењима, између осталог, било потребно омогућити креирање позитивног архитектонског идентитета насеља кроз „очување и ревитализацију традиционалне архитектуре и постојећег квалитетног грађевинског фонда, као и кроз нову изградњу која уважава специфични рурални карактер физичке структуре насеља“²⁷. Изградња великог броја нелегалних објеката, као и стихијска изградња врло често у веома „осетљивим“ културним пределима – довели су до деградације традиционалних и аутохтоних облика руралног архитектонског наслеђа, чиме су села и рурални предели изгубили на свом идентитету и препознатљивости, премда у Србији постоје и заштићене целине у оквиру којих нова градња или било каква друга интервенција не би смела да угрози аутентичност, интегритет и споменичку вредност.

Интегришући развојне политике утврђене на глобалном нивоу, којима се утиче на смањење негативних утицаја на животну средину и очување природних ресурса уз повећање енергетске ефикасности зграда, потребно је системски и континуирано развијати подршку спровођењу различитих програма и пројеката којима се ствара нови, обнавља и унапређује постојећи грађевински и стамбени фонд, уз примену критеријума одрживости и квалитета архитектонских решења које је потребно претходно установити.

Иако се у Србији интензивно граде нови и реконструишу постојећи објекти, вишегодишње одсуство системског приступа одржавању зграда, кроз текуће и инвестиционо одржавање, довело је до застарелости и пропадања грађевинског фонда, нарочито стамбених зграда у власништву више лица, односно зграда које су из друштвене својине прешле у приватну. Унапређење физичког стања објеката кроз активности одржавања, али и јачање система управљања зградама, које се највећим делом спроводи у складу са Законом о становању и одржавању зграда („Службени гласник РС“, бр. 104/2016 и 9/2020 – др. закон),²⁸ издваја се као кључно у процесу обнове грађевинског

27 1.3.4. Заштита и уређење предела.

28 Овим законом први пут је утврђена обавеза одржавања свих врста зграда без обзира на намену и облик својине, а одрживи развој становања је дефинисан као јавни интерес, пре свега кроз *унапређење услова становања грађана и очување и унапређење вредности стамбеног фонда уз унапређење енергетске ефикасности, смањење негативних утицаја на животну средину и рационално коришћење ресурса* (члан 2 Закона о становању и одржавању зграда).

Урбана регенерација стамбеног насеља
у Краљеву (Доситејева б.б.),
проф. др Гроздана Шишовић
и Дејан Милановић, 2021,
фотографија: Дејан Милановић

фонда у којем доминирају стамбене зграде. Премда је овај закон увео обавезу доношења „програма одржавања“ заједничких делова зграде и дао могућност локалним самоуправама да суфинансирају активности на одржавању зграда, шири приступ обнови и унапређењу квалитета објеката је изостао услед непостојања одговарајућих механизма финансијске подршке.

Објекти јавне намене, првенствено образовања, здравства и социјалне заштите, у већем делу изграђени су између два рата или после Другог светског рата, те је због њиховог стања обнова ургентна.²⁹ Због малих буџета намењених за одржавање зграда, а често и због имовинскоправне проблематике, опсежније активности на одржавању и унапређењу бројних објеката јавне намене, попут вртића, школа, факултета, болница, амбуланти, објеката културе и др., такође се нису дуги низ година системски спроводиле. Одржива и ефикасна обнова објеката у власништву државе или ЈЛС захтева успостављање одрживих решења и механизма којима би се осигурала програмска основа или обезбедила средства из различитих фондова. Доношењем *Дугорочне стратегије за подстицај улагања у обнову националног фонда зграда РС* отвориле су се шире могућности да се, према утврђеним типологијама објеката, пре свега кроз мере енергетске ефикасности, значајна средства уложе у обнову и тиме унапреде не само грађевински фонд већ и стање целокупне грађене средине.³⁰

29 У Програму реконструкције и унапређења објеката јавне намене у јавној својини у секторима образовања, здравства и социјалне заштите, а који је спроводила Канцеларија за управљање јавним улагањима, наводи се и недостатак свеобухватне процене стања и базе података о хронологији инвестиционих улагања у ове објекте у секторским планским документима.

30 Стамбени фонд вишепородичних зграда, који процентуално, после индивидуалних кућа, чини највећи део укупног грађевинског фонда, са аспекта потенцијалне обнове и одрживог унапређења треба посматрати као један од највећих енергетских потрошача, али и као наличје урбаних подручја на која се одразило вишедеценијско неодржавање и пропадање зграда.

Важан аспект обнове и унапређења објеката јавне намене јесте и поштовање услова и мера техничке заштите које издају надлежни заводи, тзв. клаузуле за посебан третман, будући да велики број објеката јавне намене захтева такав третман иако нема статус непокретног културног добра, као и поштовање ауторских права у архитектури, што у досадашњој пракси није увек био случај.

Поред подстицања одрживих приступа у коришћењу и обнови грађене средине и грађевинског фонда, за очување и афирмацију просторног и културног идентитета, те постизања вишег нивоа културе грађења, од значаја је и подстицање концепта „интегративних приступа“ у заштити и одрживом коришћењу архитектонског и урбанистичког наслеђа.

За просторни развој и очување просторног и културног идентитета, посебно је важно *градитељско (архитектонско) наслеђе* које се не огледа само у појединачним објектима који су у организованој правној и техничкој заштити стекли статус непокретног културног добра, већ и у другим облицима наслеђа који представљају део идентитета и особености градитељства у Србији, као што су *села разбијеног типа*, условљеног карактеристикама терена и начином живота њиховог становништва, *ушорена насеља* у Војводини, *градске целине* настале након револуција током 19. века, *мањи градови – вароши* који су

Туристичко насеље Дрвенград на Међавнику,
фотографија: Бранислав Обрадовић

задржали „оријенталне урбане матрице“ и др. Овакав вид наслеђа, који не представља само урбанистички и архитектонски потенцијал насеља у Србији већ и културни ресурс и економски потенцијал, није довољно сагледан и вреднован, а обухвата и објекте и комплексе индустријске намене углавном с краја 19. и прве половине 20. века (*индустријско наслеђе*), урбанистичке захвате и архитектонска остварења настала у социјалистичком периоду после Другог светског рата (*архитектура касног модернизма*), за које се везује и шири корпус објеката различитих намена који припадају браунфилд локацијама, а који обично изискују енергетску и друге врсте санација.

Културно наслеђе и културни диверзитет, укључујући и наслеђе модерне архитектуре и урбанизма 20. века, у Нацрту ППРС од 2021. до 2035. године препознаје се као важан потенцијал за просторни развој урбаних насеља, где је потребно превазићи ограничења неусклађености националног институционалног и правног оквира заштите културног наслеђа с међународним оквиром, као и неадекватан третман непокретних културних добара (НКД) у планским документима. Наглашава се и да процедуре планирања и управљања урбаним развојем недовољно препознају обележја идентитета урбане структуре као потенцијал за развој и не третирају појаву типологија које нарушавају идентитет урбаних насеља.³¹

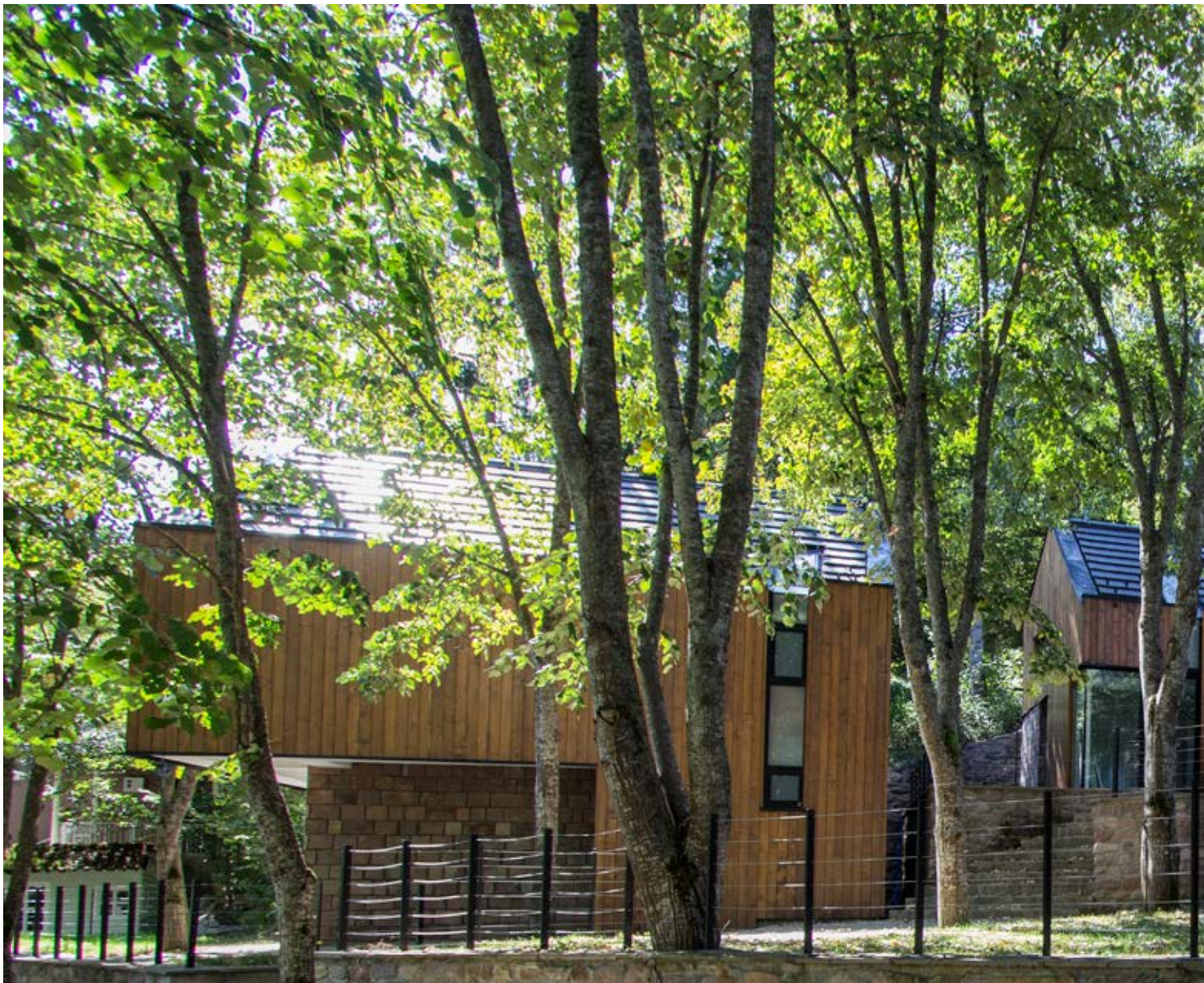
31 <https://www.mgsi.gov.rs/cir/dokumenti/javni-uvod-u-nacrt-prostornog-plana-republike-srbije-od-2021-do-2035-godine-i-izvestaj-o>

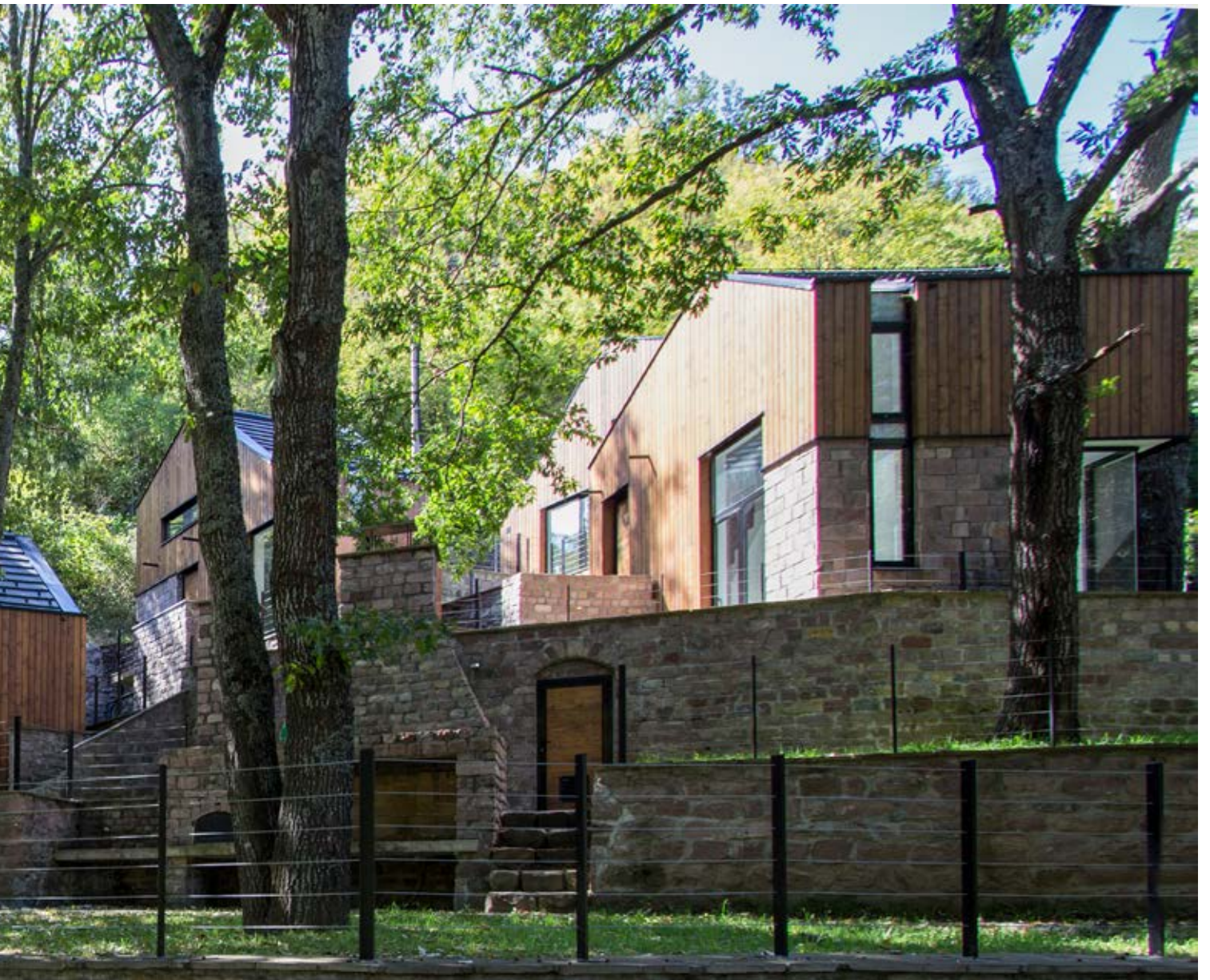
Да би се утврдили циљеви и модели интегралних приступа урбаној/руралној обнови и реконструкцији архитектонског и урбанистичког наслеђа и просторних културно-историјских целина, уз изналажење савремених механизма финансирања програма и пројеката у функцији ревитализације културног, градитељског и урбаног наслеђа (израда *планова управљања културним добрима* и просторних планова посебне намене за подручја с природним, културно-историјским или амбијенталним вредностима, претходних анализа, студија заштите природних и културних добара на нивоу планирања простора, побољшања квалитета правила уређења и грађења у планској документацији и њихове боље примене и др.), потребно је успостављање континуираног дијалога, међусекторске и институционалне сарадње (сектора планирања и изградње, културе – заштита споменика и животне средине – заштита природе). Међусекторска сарадња потребна је и ради анализе усклађености прописа из области заштите културног наслеђа и прописа из области планирања и изградње, те давање предлога за унапређење регулаторних оквира.

Зграда БИГЗ-а у Београду (Булевар војводе Мишића 17), Драгиша Брашован, 1941; Реконструкција зграде БИГЗ-а, Remogker Architects, 2023, фотографија: Милош Мартиновић

Куће за смештај радника пекаре „Бранковић“
на Старој планини (Врело),
Alterno Inc., 2017,
фотографија: Младен Јовановић

МЕРА 1.4.

ПОДСТИЦАЊЕ ОДРЖИВИХ И ИНТЕГРАЛНИХ ПРИСТУПА У НОВОЈ ИЗГРАДЊИ, КОРИШЋЕЊУ И ОБНОВИ ГРАЂЕНЕ СРЕДИНЕ И ГРАЂЕВИНСКОГ ФОНДА И ПРИМЕНА РАЗЛИЧИТИХ ИНСТРУМЕНАТА И ПЛАНСКИХ АЛАТА

Будући да су *висококвалитетна архитектура и грађена средина* у Визији стратегије постављене као највише вредности којима треба тежити, *подстицање одрживих и интегралних приступа* представља кључну компоненту, једнако код изградње нових објеката, обнове постојећег грађевинског фонда и урбане обнове, а нарочито у планирању и уређењу простора, које има кључну улогу за стварање услова за одрживи развој грађене средине и успостављање оквира за квалитетну архитектуру.

Активности:

- израда смерница за утврђивање циљева и модела интегралних приступа у обнови и реконструкцији урбанистичког и архитектонског наслеђа;
- подршка изради студијских основа за унапређење квалитета архитектуре, контекста и идентитета места за урбана насеља на нивоу ЈЛС (јавни позиви);
- подршка изради претходних анализа и студија и примени управљачких инструмената и планских алата за потребе урбане и руралне обнове и реконструкције (подручја нарушеног просторног идентитета, браунфилд локације, централне урбане зоне, јавне просторе и амбијенталне целине, подручја с културним и градитељским наслеђем и туристичким потенцијалом, подручја с недостатком социјалне инфраструктуре, концентрацијом социјалних проблема и сиромаштва и др.);
- утврђивање сета обавезујућих критеријума којима се постижу одрживост и квалитет архитектонских решења у програмима и пројектима којима се гради нови и обнавља постојећи грађевински фонд (енергетска санација, 'зелена архитектура', унапређење услова становања, унапређење приступачности и 'дизајна за све' и др.);
- идентификовање типова руралних насеља и карактеризација предела на нивоу ЈЛС и региона (за потребе израде уређајних основа за сеоска насеља, стратегија и акционих планова, програма и пројеката руралног развоја);

- подршка пројектима организација цивилног друштва из области (руралне) архитектуре и унапређења руралног амбијента;
- одржавање радионица и летњих школа којима се промовише локална архитектура и примена (одрживих) традиционалних материјала и техника градње.

Реконструкција Куле Небојша у Београду
(Булевар војводе Бојовића),
проф. мр Бранко Павић, проф. Дејан Миљковић
и Јован Митровић, 2011,
фотографија: Реља Иванић

ПОСЕБНИ ЦИЉ 2

Оснажена архитектонска професија и унапређени услови за обављање архитектонске праксе

ПОКАЗАТЕЉ ИСХОДА:

- унапређен регулаторни оквир у погледу статуса и уређивања професије и стручних послова архитекте, као и услова за пружање архитектонских услуга и организовање архитектата.

Мера 2.1. Регулисање архитектонске професије и јачање професионалног организовања

Мера 2.2. Обезбеђивање бољих услова за пружање архитектонских услуга

Мера 2.3. Подстицање истраживачких и развојних архитектонских пракси

АРХИТЕКТОНСКА ПРОФЕСИЈА У СРБИЈИ

Регулисање професије

За настанак професије, према Ернесту Гринвуду (Ernest Greenwood), потребне су најмање три карактеристике односно структурална елемента која одређено занимање чине професијом, а која би се могла сматрати и облицима „институционализације професије“: право на стручност, односно обављање стручних послова – институционализација кроз регулисање професије; постојање струковног удруживања – кроз професионалну институцију и усвојен етички кодекс – као скуп института одређене професије.³²

32 Milan Đurić, *Nezavršene profesionalizacije arhitekata u Srbiji, knj. 1, Modernost profesije* (Beograd: Udruženje arhitekata Srbije, 2020), str. 95.

Услови за развој архитектонске професије у Србији стекли су се средином 19. века формирањем националне државе, у којој је позиција архитектата и инжењера била изразито важна за обнову, изградњу и општи друштвени и привредни развој. Недостатак квалификованих лица је у почетку надомешћен доласком страних архитектата, а потом и школовањем домаћег кадра на иностраним високошколским установама. Након успостављања наставе архитектуре на Великој школи, из које ће се касније формирати Универзитет у Београду, стекли су се трајнији услови за развој архитектонске професије у српској средини. Деловање архитектата је пратило и професионално удруживање које је имало за циљ унапређивање услова за обављање стручних послова и већи утицај струке. *Транзиција професије архитекте, кроз неколико фаза регулаторних и институционалних промена, окончана је доношењем Закона о овлашћеним инжењерима 1937. године, са сетом подзаконских аката, као изразито модерним прописом који је уредио готово све аспекте обављања архитектонске и инжењерске професије.* Због избијања Другог светског рата, Закон није дао жељене резултате, међутим, после рата, у новом друштвеном и политичком миљеу, улога архитектата и инжењера била је поново кључна у обимним активностима на обнови и изградњи земље. Током четири деценије српски архитекти су дали значајан допринос развоју југословенске архитектуре и њеном позиционирању на међународној архитектонској сцени, али и знатном унапређењу грађене средине.

У Србији данас студијски програми архитектуре постоје на шест универзитета: Универзитету у Београду – Архитектонском факултету, Универзитету у Новом Саду – Факултету техничких наука, Универзитету у Нишу – Грађевинско-архитектонском факултету, Универзитету у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици – Факултету техничких наука, Државном универзитету у Новом Пазару и Универзитету Унион „Никола Тесла“ у Београду.

Стамбено-пословна
зграда у Новом Саду
(Булевар ослобођења 97),
мр Лазар Кузманов, 2021,
фотографија: Реља Иванић

33 Подаци о броју студената на студијским програмима архитектуре, као и подаци о курикулумима прикупљани су у оквиру пројекта *Policy and Legal Advice Centre (PLAC)* за потребе израда Ивештаја о архитектонској професији и анализе усклађености са Директивом ЕУ 2005/36/ЕЗ и 2013/55 о признавању професионалних квалификација.

34 Директива 2005/36/ЕЗ Европског парламента и Савета од 7. септембра 2005. године о признавању професионалних квалификација и Директива 2013/55/ЕУ Европског парламента и Савета од 20. новембра 2013. године о измени Директиве 2005/36/ЕЗ о признавању професионалних квалификација.

35 Поред регулаторног оквира утврђеног у ЕУ, за циљеве образовања архитеката и акредитоване студијске програме релевантне су и смернице које су дате у Повељи о архитектонском образовању (UNESCO/UIA) из 2017. године; https://www.uisa-architectes.org/wp-content/uploads/2022/02/Architectural-Education-Charter_2017_english.pdf

36 Све до измена и допуна ЗПИ из 2018. године, саме професије нису биле „видљиве“, те су овим изменама закона уведени називи: архитекта, инжењер, просторни планер, пејзажни архитекта и др., а лиценцирана лица се по професијама и на основу стеченог образовања уписују у одговарајући подрегистар Регистра инжењера, архитеката и просторних планера.

Према подацима из 2015. године,³³ просечан број активних студената архитектуре на свим високошколским установама у Србији износио је око 3500 студената свих година студирања, а на основу квота за упис које и данас важе. *Знања, вештине и компетенције* неопходни за професионалну квалификацију архитекте, утврђени су Законом о регулисаним професијама и признавању професионалних квалификација („Службени гласник РС“, број 66/2019), којим је у домаће законодавство пренета Директива ЕУ о признавању професионалних квалификација³⁴ и где је прописано да *архитектура мора бити главни елемент студија*, као и то да студије архитектуре морају *уравнотежено покривати теоретске и практичне аспекте архитектонског оспособљавања*.³⁵ Европски регулаторни оквир за архитекте полази од тога да узајамно признавање квалификација ваља темељити на квалитативним и квантитативним критеријумима који осигуравају да ће носиоци признатих квалификација моћи разумети и задовољити потребе појединаца, друштвених група и власти у погледу просторног планирања, пројектовања, припреме и изградње објеката, очувања и коришћења архитектонске баштине те заштите природне равнотеже. Одредбе о знању, вештинама и компетенцијама дефинисане су у стандардима за акредитацију студијских програма у Србији, а наставни програми појединих домаћих архитектонских факултета прилагођени су и условима које прописује Директива ЕУ, међутим, до приступања Србије ЕУ потребно је прилагодити и остале потребне услове како би на архитекте из Србије могао да буде примењен систем „аутоматског признавања“ академских, односно професионалних квалификација и омогућен „слободан приступ професији“ на територији земаља чланица ЕУ.

Увођењем професионалних стандарда и кодекса архитектонске професије у регулаторни оквир, те јачањем свести о професионалној одговорности, обезбедио би се виши ниво квалитета професионалних услуга, а самим тим и подигао кредибилитет професије, оснажила њена улога и позиција у привредном и друштвеном развоју, а свакако и побољшао однос инвеститора према архитектонској професији и архитекти као субјекту који треба да артикулише и избалансира његове потребе с прописима и професионалним стандардима.

Архитектонска професија у Србији у новије време доживела је адекватније позиционирање кроз усклађивање прописа са Директивом ЕУ о признавању професионалних квалификација и то изменама и допунама ЗПИ из 2018. године,³⁶ те 2020. године, када су уведени и професионални називи лиценцирани архитекта и лиценцирани архитекта урбаниста и утврђено

право на употребу професионалних назива.³⁷ Изменама и допунама ЗПИ и Правилником³⁸ из 2020. године додатно је учињен искорак по питању регулисања *стручних послова* лиценцираних лица у области планирања и изградње, односно утврђивања обухвата тих стручних послова. Поред послова утврђених према ЗПИ, архитектонска делатност обухвата и послове у области конзервације и заштите непокретног културног наслеђа (градитељског наслеђа), кроз израду техничке документације за непокретна културна добра и друге стручне послове које обавља лице архитектонске струке с положеним стручним „конзерваторским испитом“ – *архитекта конзерватор*.³⁹

Подаци из регистра који води Инжењерска комора Србије (ИКС) говоре да је крајем 2020. године у регистру – *подрегистру лиценцираних архитеката* – био уписан 6221 лиценцирани архитекта (са звањем дипломирани/мастер инжењер архитектуре), од којих су 2663 или 42,7% са активним статусом – по основу бар једног од стручних послова за који имају стечену лиценцу (просторно планирање, урбанистичко планирање, израда техничке документације, извођење радова, енергетска ефикасност).

37 Право на употребу професионалног назива, односно право на обављање стручних послова утврђених законом и прописима донетим на основу закона, стиче се уписом активног статуса у Регистар лиценцираних инжењера, архитеката и просторних планера, а на основу важеће полисе осигурања од професионалне одговорности.

38 Правилник о стручним пословима просторног и урбанистичког планирања, израде техничке документације, грађења и енергетске ефикасности које обављају лиценцирана лица („Службени гласник РС“, бр. 106/2020).

39 С обзиром на то да су ови послови уређени прописима из области културе, овлашћење за обављање стручних послова ових лица и упис у регистар лиценцираних лица не обавља се као за остала лица архитектонске струке које уређује ЗПИ.

На основу резултата Анкете о пракси и професији, коју је спровело МГСИ априла 2021. године, на узорку од

582 АРХИТЕКТЕ

78%

поседује лиценцу за пројектовање – израду техничке документације

33,33%

поседује лиценцу за грађење објеката

16,5%

поседује лиценцу за урбанистичко планирање

20,5%

поседује лиценцу за енергетску ефикасност

4,5%

поседује лиценцу за просторно планирање

Такође, од укупног броја испитаника

1/3

архитеката је у својству „сарадника“ на пројекту – без поседовања лиценце

1/3

архитеката као „сарадници“ – с лиценцом

1/3

архитеката је ангажована у својству „одговорног пројектанта“ – с лиценцом

Подаци Анкете показују и то да је највећи део испитаника ангажован

84%

у стручним пословима израде техничке документације

16%

у изради елабората енергетске ефикасности

52%

у изради пројеката ентеријера

14,9%

у градитељском менаџменту

44,7%

у надзору над извођењем

13,7%

у урбанистичком планирању

39,5%

у изради техничке документације за озакоњење

5,8%

у просторном планирању

21,3%

у грађењу објеката, односно извођењу радова

5%

у конзерваторско-рестаураторским пословима

18,7%

у изради урбанистичких пројеката

У погледу осигурања од професионалне одговорности,* спроведена Анкета о пракси и професији говори да међу испитаницима

70%

има обезбеђену полису осигурања
преко чланства у ИКС

2,9%

има индивидуалну полису осигурања

9,2%

поседује колективну полису осигурања
(коју закључује фирма)

24%

је без закљученог осигурања од професионалне
одговорности (у овом проценту се могу налазити
и лица с лиценцом и лица без лиценце)

* Осигурање од професионалне одговорности је основ за упис „активног статуса“ у регистру који води ИКС.

Реконструкција пословног објекта у Београду (Јужни булевар 10),
др Јелена Ивановић Војводић и проф. Горан Војводић, 2018,
фотографија: Реља Иванић

Доградња Електронског факултета у Нишу
(Александра Медведева 14), Teking Architecture, 2020,
фотографија: Младен Јовановић

Професионално организовање архитектата

Слаба организованост и недовољна међусобна компетитивност архитектата на домаћем тржишту одразила се и на конкурентност и референтност домаће архитектуре на међународном плану, а свакако ни заинтересованост архитектата за укључивање у домаће и међународне струковне организације није довољна.

Иако архитектонска професија према својој традицији ужива одређени степен аутономије и „саморегулисања“, њени капацитети и тренутна организованост – формално и углавном око Секције архитектата при Инжењерској комори Србије (ИКС), као и у неколико струковних удружења с недовољно агилним чланством, нису довољни да би се са те стране покренула питања и понудила решења за унапређење позиције праксе и професије, те би системска подршка и усмерење у том погледу били потребни. Основана Законом о планирању и изградњи, у циљу „унапређења услова за обављање стручних послова у области просторног и урбанистичког планирања, пројектовања и изградње објеката“, Комора у свом чланству према подацима из децембра 2020. године броји укупно 2859 архитектата, од чега 599 архитектата урбаниста организованих у Матичну секцију архитектата.

Деловање ИКС у периоду од 15 година, међутим, суштински није препознавало специфичности архитектонске дисциплине/струке, која је до 2018. године била подељена по различитим матичним секцијама (просторних планера, урбаниста, пројектаната, извођача). С обзиром на то да Комора законом није ни утврђена као „струковна организација“ (иако је устројена по матичним секцијама и професијама), архитектонска професија је на тај начин остала „разједињена“ између ове организације и струковних удружења, у којима је чланство на добровољној основи. Сама свест о чланству у струковним удружењима и значају тих удружења за професију и њено јачање, није довољно развијена, што потврђују и подаци Анкете о пракси и професији, према којима од 582 архитекте, 71,3% није члан ниједног струковног удружења.

40 Удружење архитектата Србије је професионално удружење са статусом националног репрезентативног удружења у култури, који се утврђује сагласно Закону о култури.

Професионално удружење које окупља архитектонску струку на националном нивоу јесте *Удружење архитектата Србије – УАС* (некадашњи *Савез архитектата Србије – САС*),⁴⁰ које поред активности на промоцији архитектуре и архитектонске професије на националном нивоу и доделе годишње награде и међународне сарадње, спроводи поступак за утврђивање статуса самосталног уметника – архитекте и самосталног стручњака у култури (архитектонски критичар, теоретичар архитектуре, историчар архитектуре), води регистар реализованих дела архитектуре и даје препоруке за професионалну праксу. Удружење архитектата Србије је и придружени члан *Савета архитектата Европе (Architects' Council of Europe – ACE)*, а с „колективним

члановима“ – регионалним и градским удружењима⁴¹ – и конститутивни је члан *Савеза инжењера и техничара Србије* (СИТС), професионалног удружења са дугом традицијом (преко 150 година), а које је у периоду од 1981. до 2010. године спроводило и полагање стручних испита за инжењере и архитекте. Међу новије основаним пословним удружењима је Асоцијација српских архитектонских пракси – АСАП, која представља удружење фирми савремене архитектонске праксе, успостављена с циљем размене знања и искустава и унапређења пословног окружења.

Један број архитеката окупљен је и око других струковних организација на националном нивоу као што су: Академија архитектуре Србије – ААС, Асоцијација српских архитеката – АСА, Женско архитектонско друштво – ЖАД, Друштво конзерватора Србије – ДКС, Удружење ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Србије УЛУПУДС – кроз секцију *Архитектура*, Удружење ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Војводине (УПИДИВ), Удружење урбаниста Србије – УУС, Асоцијација просторних планера Србије – АППС, Удружење пејзажних архитеката Србије – УПАС. Поред професионалних удружења, на територији Републике Србије делује и један број организација цивилног друштва (ОЦД), чија делатност се реализује у области архитектуре, урбанизма, културе и простора. Неке од тих организација изузетно су активне у погледу праћења и креирања јавних и урбаних политика, промоције архитектонске делатности, промоције и успостављања партиципативних пракси у области урбанистичког планирања и пројектовања, организовања пројеката у области културе и сл.

⁴¹ У оквиру Удружења архитеката Србије делују и удружења регионалног и/или локалног карактера: Друштво архитеката Београда – ДАБ, Друштво архитеката Новог Сада – ДАНС, Друштво архитеката Ниша – ДАН, Друштво врањанских архитеката – ДВА, Друштво архитеката Ваљева – ДАВ, Друштво архитеката Крагујевца, Друштво архитеката Панчева и Друштво архитеката Зрењанина.

МЕРА 2.1.

РЕГУЛИСАЊЕ АРХИТЕКТОНСКЕ ПРОФЕСИЈЕ И ЈАЧАЊЕ ПРОФЕСИОНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАЊА

Унапређење услова за регулисање професије архитекте пре свега треба да се оствари кроз потпуну хармонизацију прописа из области планирања и изградње с правним тековинама ЕУ (Директива о признавању професионалних квалификација и Директива о услугама), а у погледу начина обављања стручних послова у оквиру архитектонске делатности, јачања професионалне одговорности, професионалних стандарда и етичког кодекса архитеката, те начина професионалног организовања архитектата, статуса и јавних овлашћења коморе / струковних организација као надлежних тела за давање овлашћења, као и кроз друге активности које су значајне за консолидовање професионалне заједнице и њено организованије деловање по питањима важним за професију.

Активности:

- измене и допуне одредби Закона о планирању и изградњи које регулишу професију архитекте и начин обављања стручних послова (и/или израда новог закона о пословима и делатностима у области планирања и изградње);
- унапређење регулаторног оквира у погледу начина професионалног организовања архитектата и инжењера, статуса и јавних овлашћења коморе / струковних организација (*израда предлога измена и допуна Закона о планирању и изградњи и/или новог закона о коморама у области планирања и изградње*);
- унапређење регулаторног оквира у погледу јачања професионалне одговорности, професионалних стандарда и етичког кодекса архитектата;
- унапређење система/програма оспособљавања за стицање овлашћења/лиценце и стручног усавршавања за (лиценциране) архитекте и архитекте урбанисте;
- развијање сарадње између струковних удружења, ЈЛС и регионалних центара ИКС – протоколи о сарадњи.

Породична кућа
на Космају (Кораћица),
Дејан Тодоровић, 2020,
фотографија:
Реља Иванић

Архитектонска делатност у Србији

Стање праксе и проблеми са којима се сусрећу архитекти говоре о томе да је потребно радити на даљем регулисању професије – кроз унапређење делатности, а на начин да буде уређена у складу с принципима европских пракси и прописа.

42 Према Уредби о класификацији делатности („Службени гласник РС”, бр. 54/2010), архитектонска делатност сврстана је у област 71 – Архитектонске и инжењерске делатности; инжењерско испитивање и анализе, Група 71.11: Архитектонска делатност.

43 Ови подаци се налазе у подацима прибављеним од АПП-а за потребе ове анализе и нису посебно приказани.

44 Законом о регулисаним професијама и признавању професионалних квалификација утврђено је да лице које самостално обавља делатност јесте лице које само сноси ризик пословног успеха или неуспеха, ради ван односа подређености, које је за обављање делатности непосредно, лично и у потпуности плаћено.

45 Законом о привредним друштвима („Сл. гласник РС”, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014 – др. закон, 5/2015, 44/2018, 95/2018 и 91/2019) уређује се оснивање и правни положај предузетника.

46 Директива ЕУ о услугама 2006/123/ЕЗ.

Подаци о архитектонској пракси и професији односно делатности не воде се посебно или нису систематизовани, иако се многи подаци о стању праксе и професије воде у готово свим европским земљама и периодично објављују. Нестабилни финансијски и привредни услови у протеклих двадесет и пет година одразили су се и на тржиште грађевинског сектора, у којем је варирао број правних лица и предузетника регистрованих за архитектонску делатност.⁴² Иако је број привредних субјеката и предузетника од 1995. године до данас био у сталном порасту, приметан је и знатан број субјеката брисаних из регистра, нарочито предузетника. То се види на примеру података Агенције за привредне регистре из 2015. године,⁴³ када је готово половина уписаних предузетника била брисана из регистра, што говори о највећој флукуацији код овог вида организовања. Такође, потребно је напоменути да је број јавних предузећа регистрованих за архитектонску делатност 2018. године такоређи преполовљен, што је последица одређених законских решења.

Иако ЗПИ кроз прописане *услове под којима правно лице или предузетник може да израђује техничку документацију даје могућност за самостално обављање архитектонске делатности*⁴⁴ кроз пружање архитектонских услуга (препознајући предузетника као „организациони облик” самосталног обављања делатности),⁴⁵ постоји потреба за даљим усклађивањем прописа и регулисањем делатности, будући да такво законско решење оставља могућност да предузетник буде и неко друго физичко лице које није архитекта. Поред овог додатног регулисања делатности, у складу са европском праксом и прописима усаглашавања подразумева и Директиву ЕУ о услугама⁴⁶ и то у погледу услова који се законом прописују правним лицима и предузетницима за обављање стручних послова (лиценцирање), а на основу овлашћења физичких лица. Ово између осталог подразумева и да се на адекватан начин омогући пружање архитектонских услуга кроз редефинисање начина самосталног обављања делатности, прописивање стандарда архитектонских услуга и референтних вредности у односу на инвестицију и обухват послова.

Укупан број архитеката у Србији према подацима из Централног регистра обавезног социјалног осигурања (ЦРОСО) о регистрованој запослености по свим основима*

9629 АРХИТЕКАТА,

2423 или **25,2%** у јавном сектору

7206 или **74,8%** у приватном сектору

62,7% жене

37,2% мушкарци

Ово одговара и подацима добијеним кроз Анкету о пракси и професији на узорку од **523** испитаника, према којој,

60,8% архитеката чине жене

39,2% мушкарци

* Према стању ЦРОСО на дан 22. април 2021. године.

Пословни објекат компаније „Текстил“ у Ужицу (Бањичка б.б.),
доц. др Снежана Веснић и проф. др Владимир Миленковић, 2007,
фотографија: Никола Вукашиновић

Музеј угљарства у Сењском Руднику,
др Мирослава Петровић Балубџић и проф. Михаило Тимотијевић, 2014,
фотографија: Ана Костић

Подаци Анкете о пракси и професији, на основу узорка од **158 архитектонских бироа** (правних лица и предузетника), указују на то да је највећи број њих основан у периоду 2016–2020. године (41,8%), затим у периоду 2011–2015. (19%), а свега 7,6% у периоду 1981–2000, те се може претпоставити да је овде реч о мањем броју „пројектантских организација“ које имају дужи континуитет, „стабилније капацитете“ и изворе финансирања.

ПРАВНА ФОРМА	2010.		2018.		2020.	
	активно	брисано	активно	брисано	активно	брисано
ДРУШТВО СА ОГРАНИЧ. ОДГОВОРН.	78	5	320	35	365	64
ЈАВНО ПРЕДУЗЕЋЕ	52	4	25	23	23	27
САМОСТАЛНА РАДЊА / ПРЕДУЗЕТНИЦИ	44	-	851	246	1194	341

Табела 1: Подаци Агенције за привредне регистре из 2010–2018–2020. године, о броју привредних друштава регистрованих за архитектонску делатност – шифра 71.11 (Извор: Агенција за привредне регистре)

Архитектонско тржиште и грађевински сектор

Величина архитектонског тржишта расте заједно с порастом грађевинског тржишта, а самим тим и вредност промета у архитектонским услугама које уједно чине окосницу грађевинског сектора.⁴⁷

Приватни грађевински сектор у Србији постао је доминантан након изласка из периода социјализма, а посебно у периоду транзиције и последњих неколико деценија, пре свега кроз улагања у стамбене грађевине, али и пословне зграде, хотеле, трговинске објекте. Према Статистичком годишњаку из октобра 2020. године, у 2019. години завршене су 28194 стамбене и нестамбене зграде, што чини 41,6% укупне вредности изведених радова, док је остатак вредности изведен на осталим грађевинама (саобраћајницама, цевоводима, сложеним индустријским објектима и сл.).⁴⁸ Од укупног броја завршених зграда око 25% чинила је новоградња (7140 свих врста зграда), од чега су највећи број објеката чиниле стамбене зграде (61%), индустријске зграде и складишта (12%), потом зграде за трговину (3,5%), зграде за саобраћај и комуникације (3,3%), пословне зграде (2,1%), хотели и сличне зграде (1,8%), што указује на то да највећи број зграда у новоградњи потиче од инвестиција из приватног сектора.

Према Секторској студији из 2020. године, коју је објавио Савет архитеката Европе, Србија је била међу земљама које су бележиле раст у периоду од последње две године које је студија разматрала (од 30% у односу на 2018. годину, а чак 49% у односу на 2016. годину). Иако величина архитектонског у односу на грађевинско тржиште у Србији није предмет статистичких обрада, може се закључити да архитектонска пракса односно архитектонске услуге чине окосницу грађевинског сектора, те да је кроз раст грађевинског тржишта дошло и до пораста опсега архитектонских услуга.

47 Према извештају Организације за економску сарадњу и развој (*The Organisation for Economic Co-operation and Development* – OECD) за шест економија Западног Балкана – WB6, у делу који се односи на архитектонске и инжењерске услуге које су биле предмет анализе слободног кретања људи и пружања услуга – архитектонске услуге чине окосницу грађевинског сектора, с кључном улогом у пројектовању зграда и урбанистичком планирању.

48 Подаци РЗС – Статистички годишњак, октобар 2020. године.

Према Анкети о пракси и професији, коју је спровело МГСИ априла 2021. године, на питање о оквирном износу годишњег промета, на које је одговорило

145 АРХИТЕКТОНСКИХ БИРОА

82%

има годишњи промет мањи
од 10 милиона динара

13,8%

има промет
10–50 милиона динара

4,2%

има промет већи од
50 милиона динара

На питање да ли очекују да ће се обим њихових послова променити у наредних 12 месеци, одговор је био да

50%

очекује раст

8,3%

очекује да ће обим послова бити у опадању

Анкета је показала и то да од

158 АРХИТЕКТОНСКИХ БИРОА

47,5%

сарађује с физичким лицем као инвеститором

73,4%

сарађује с привредним друштвом и компанијом

16,5%

сарађује с другим приватним инвеститором

34,2%

сарађује с јавним сектором (државни орган, локална самоуправа и др.)

Поред тога што је показала да значајан део архитектонских бироа сарађује са инвеститором из приватног сектора, анкета је показала и то да од њих 158 чак **42,4%** нема сталног инвеститора.

Развојне и истраживачке праксе

Подстицање развојних архитектонских пракси је значајно за развој и побољшање архитектонске праксе и професије у целини, те за јачање њене позиције у просторном и привредном развоју.

Архитектонска пракса која тежи висококвалитетној архитектури и култури грађења у савременим друштвима неодвојива је од истраживачких и иновативних пракси које су најчешће део интердисциплинарних пројеката, као што су ефикасно коришћење ресурса и енергије, енергетска ефикасност зграда, социјално одржива насеља и зграде, одржива мобилност, интегративна обнова културног наслеђа и свих других области везаних за одрживе начине живота и културе изграђеног простора. Стога је значајно свако јачање сарадње између архитектонских факултета и научноистраживачких организација, институција културе, развојних центара и привреде, кроз иновационе и развојне пројекте, партиципацију привредних организација у научноистраживачким пројектима, примену резултата истраживања у пракси (израда планске и техничке документације), програме перманентног усавршавања стручњака из привреде, студентске праксе и друге истраживачко-едукативне пројекте и програме, као и уметничко-истраживачку праксу. Дигитализација архитектонско-грађевинског сектора, која подразумева коришћење или делимично коришћење напредних технологија у информационом моделовању објеката, представља важну развојну праксу коју треба подстицати у архитектонском пројектовању, с обзиром на то да се очекује да се примена дигиталних технологија у архитектонским бироима РС умногоме прошири у наредном периоду.

МЕРА 2.2.

ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ БОЉИХ УСЛОВА ЗА ПРУЖАЊЕ АРХИТЕКТОНСКИХ УСЛУГА

За свеобухватно регулисање архитектонске делатности, поред хармонизације прописа с правним тековинама ЕУ, неопходно је и успостављање стандарда архитектонских услуга, усклађених са европском праксом и позитивним прописима у тој области, имајући пре свега у виду професионална лица архитектонске струке која пружају услуге архитектонског пројектовања и урбанистичког пројектовања/планирања. У циљу стварања одрживијег архитектонског сектора, конкурентног на домаћем и страном тржишту, потребно је утврђивање референтних вредности архитектонских услуга на тржишту, као и за потребе израде пројектне документације у поступцима јавних набавки.

Активности:

- израда препорука о стандардима и начину обрачуна вредности архитектонских услуга и референтних вредности архитектонског пројектовања у односу на укупну инвестицију и обухват послова;
- израда модела колективног уговора о раду за архитектонске фирме;
- израда смерница за спровођење јавних набавки архитектонских услуга и постконкурсних процедура.

Вртић „Тесла – наука за живот“
у Београду (Блок 67),
Милка Гњато, проф. Милан Ђурић
и проф. Александру Вуја, 2013,
фотографија: Милош Мартиновић

МЕРА 2.3.

ПОДСТИЦАЊЕ ИСТРАЖИВАЧКИХ И РАЗВОЈНИХ АРХИТЕКТОНСКИХ ПРАКСИ

За унапређење савремене архитектонске праксе важно је укључивање у регионалну сарадњу и сарадњу у оквиру ЕУ и међународних програма, подршка дигитализацији у грађевинском сектору и примени дигиталних технологија у архитектонском пројектовању (БИМ технологије – *Building information modeling*), иницирање подршке развоју иновативних пословних кластера и стартап програма за агенције и фирме које развијају моделе и платформе засноване на циљевима НАС, покретање истраживања и иновација у развојним пројектима обнове и регенерације, одрживог и интегралног планирања и управљања територијом и др.

Активности:

- укључивање РС у регионалну сарадњу и сарадњу у оквиру ЕУ и међународних програма (*Нови европски Баухаус, EUROPAN*, регионално партнерство за одрживу архитектуру и др.);
- покретање истраживачких и развојних програма и пројеката у области архитектуре и урбанизма кроз партиципацију, мреже и партнерства с јавним, приватним, цивилним сектором и међународним партнерима;
- подршка дигитализацији у грађевинском сектору и примени дигиталних технологија у архитектонском пројектовању (БИМ технологије);

Учионица будућности – ОШ „Олга Милошевић“
у Смедеревској Паланци, Александар Гушић, 2022,
фотографија: Реља Иванић

ПОСЕБНИ ЦИЉ 3

Ојачана позиција и значај архитектуре у просторном и друштвено-економском развоју и очувању културног идентитета

ПОКАЗАТЕЉ ИСХОДА:

- број спроведених активности на јачању свести стручних лица запослених у органима и управама на државном и локалном нивоу, у погледу спровођења циљева и мера архитектонске политике.

Мера 3.1. Јачање административних и институционалних капацитета из делокруга архитектонске политике на државном и локалном нивоу

Мера 3.2. Успостављање механизма за подизање свести о значају архитектуре и њеном утицају на квалитет животног окружења

Мера 3.3. Институционална подршка промоцији архитектуре на националном и међународном нивоу

ПОЗИЦИЈА АРХИТЕКТУРЕ – СВЕСТ О ЗНАЧАЈУ

Административни и институционални капацитети за развој архитектонске политике

Позиција архитектуре као компоненте у просторном развоју с временом је губила на значају, чему је, поред административних процедура, допринела и недовољност институционалних капацитета који би преузели послове из делокруга архитектонске политике у циљу постизања бољег квалитета планске и техничке документације.

У погледу јачања административних и институционалних капацитета за развој архитектонске политике посебно важно би било редефинисање и оснаживање постојећих института који су утврђени кроз одредбе ЗПИ – службе главног урбанисте (у погледу надлежности и утицаја на квалитет архитектонских решења и утицаја на изграђено окружење, те преговарања у процесу планирања и инвестиција), и/или увођење обавезе формирања службе градског/општинског архитекте. У склопу постојећих административних капацитета важно би било и редефинисање састава, улоге и надлежности комисија за планове на републичком и локалном нивоу у погледу утицаја на квалитет планских решења са аспекта постизања квалитета грађене средине, уз укључивање (регионалних) струковних удружења у процесе планирања и спровођење планова на локалном нивоу (нпр. комисије за планове и друга стручна тела, на начин да је минимум један члан сваке комисије изабран и да га је делегирала репрезентативна струковна организација).

Од значаја за унапређење позиције архитектуре јесте и јачање сарадње струковних удружења са ЈЛС и регионалним центрима ИКС на пољу стручних активности, нарочито у погледу израде планске документације и спровођења урбанистичко-архитектонских конкурса. Стога је неопходно подстицање ефикаснијег струковног организовања и удруживања, као и јачање позиције и организованости архитеката у постојећем институционалном и административном оквиру.

Услед претходно описаних негативних трендова и позиције „подељености“ између културне политике и области грађевинарства, друштвени значај архитектуре као дисциплине у Србији није у довољној мери препознат и потврђен.

Иако ресор културе значајно доприноси промоцији архитектонског наслеђа и савременог архитектонског стваралаштва на националном и међународном плану, увођењем архитектонске политике као јавне политике у делокруг министарства надлежног за област планирања и изградње, начињен је иницијални корак ка утврђивању опсега и праваца деловања у области архитектуре, самим тим и њеном јаснијем друштвеном позиционирању, а што је у складу и са европским тенденцијама дужи период уназад.

МЕРА 3.1.

ЈАЧАЊЕ АДМИНИСТРАТИВНИХ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ КАПАЦИТЕТА ИЗ ДЕЛОКРУГА АРХИТЕКТОНСКЕ ПОЛИТИКЕ НА ДРЖАВНОМ И ЛОКАЛНОМ НИВОУ

За развој архитектонске политике посебно је важно јачање административних и институционалних капацитета на националном и локалном нивоу, оснаживање или редефинисање постојећих института утврђених Законом о планирању и изградњи, који могу утицати на унапређење квалитета планских решења и грађене средине, као и јачање веза струковних организација са државном управом и локалном самоуправом, у циљу стручне подршке у процесима просторног и урбанистичког планирања и спровођења планских решења.

Активности:

- јачање административних капацитета на државном нивоу у погледу броја и стручности запослених на пословима праћења и спровођења архитектонске политике;
- оснаживање и редефинисање института службе главног урбанисте и/или успостављање функције „градског/општинског архитекте“ и јачање надлежности у погледу спровођења циљева и мера архитектонске политике кроз законска решења;
- јачање капацитета ЈЛС у погледу стручности запослених архитеката на пословима из области планирања и изградње и спровођењу циљева и мера архитектонске политике;
- оснаживање капацитета комисија за планове у погледу утицаја на квалитет планских решења са становишта постизања квалитета грађене средине;
- укључивање представника националних, односно регионалних струковних удружења архитеката у процесу планирања и спровођење планова на локалном нивоу.

Музеј савремене уметности у Београду (Ушће 10),
Иванка Распоповић и Иван Антић, 1965;
Реконструкција Музеја савремене уметности,
Дејан Тодоровић, 2017,
фотографија: Реља Иванић

Јачање свести о значају архитектуре и грађене средине

У многим аспектима који доприносе разумевању потребе развоја и јачања одговорног односа према архитектури, простору и ресурсима, потребно је едуковање и подизање свести чак и код професионалне заједнице, као и доносиоца одлука и креатора јавних политика.

Јачање свести о архитектури, односно значају њеног квалитета и утицаја на грађену средину и животно окружење, као и промоција архитектонског стваралаштва представљају *хоризонтално стратешко опредељење*. Стога је нужно сагледавање свих области у којима је могуће остварити утицај на развој свести о архитектури и грађеној средини, те подстаћи промоцију *архитектонске културе* као фактора који доприноси унапређењу квалитета живота и друштвене одговорности сваког појединца. Аспекти архитектонске културе су многобројни и потребно их је сагледавати кроз уочавање великог броја негативних и видљивих трендова, од некавалитетних урбанистичко-архитектонских решења која не узимају у обзир квалитет и основни животни комфор будућих корисника, преко нестручних интервенција на постојећим објектима, те њиховог неадекватног коришћења и одржавања, било да је реч о јавним грађевинама или оним које представљају културно (градитељско) наслеђе. Индиферентан и чак деструктиван однос према простору резултат је ширег одсуства свести о архитектури и грађеној средини као елементима културе, идентитета и квалитета живота уопште. Томе увелико доприноси недовољна едукација од најранијег узраста, преко основног и средњег образовања, па до општег образовања и информисаности.

Иако је активизам организација цивилног друштва утицао на јачање критичких ставова о интервенцијама у простору, пре свега кроз оснаживање партиципације грађана и едукације заинтересованих страна у законом прописаној „планској процедури“, и даље изостаје шири друштвени дијалог о аспектима који би имали реалан утицај на побољшање свести и перцепције грађана о архитектури и простору уопште. Овоме значајно доприноси и недовољна медијска заступљеност актуелних тема које се могу сврстати у домен архитектонске културе, као и популарних садржаја о простору и животном окружењу, док многе архитектонске манифестације остају ван домашаја шире јавности. Услед недовољне организованости професионалне заједнице, као и слабе видљивости активности институција које се баве промоцијом архитектуре широј јавности, изостаје и „популаризација“ која би водила бољем друштвеном позиционирању архитектуре.

Реконструкција и доградња
ОШ „Светозар Марковић“
у Београду
(Хаџи Милентијева 62),
др Дијана Аџековић
Анђелковић
и др Владимир
Анђелковић,
2016. година,
фотографија: Реља Иванић

МЕРА 3.2.

УСПОСТАВЉАЊЕ МЕХАНИЗАМА ЗА ПОДИЗАЊЕ СВЕСТИ О ЗНАЧАЈУ АРХИТЕКТУРЕ И ЊЕНОМ УТИЦАЈУ НА КВАЛИТЕТ ЖИВОТНОГ ОКРУЖЕЊА

Подизање свести о значају архитектуре треба, пре свега, спроводити кроз укључивање архитектуре и архитектонске културе у образовни систем, потом континуирано спровођење позитивних кампања и промовисање примера добре праксе и јачање видљивости за ширу јавност (нпр. награда за остварени квалитет јавног простора), системско емитовање на јавним сервисима документарног, едукативног и популарног садржаја с темом архитектонске културе у Србији, у циљу њене афирмације, и континуирану едукацију и информисање грађана, инвеститора и креатора јавних политика, надлежних органа и институција – о значају квалитета архитектуре и грађене средине за квалитет животног окружења, а кроз сарадњу са организацијама цивилног друштва.

Активности:

- израда основа за укључивање архитектонске културе у наставне програме предуниверзитетског образовања;
- едукација и информисање грађана, инвеститора и креатора јавних политика, надлежних органа и институција о значају квалитета архитектуре и грађене средине;
- израда предлога програма за продукцију и емитовање документарног, едукативног и популарног садржаја на јавним сервисима у циљу афирмације архитектонске културе у РС;
- успостављање националне награде за уређење јавних простора и уметност у јавном простору (*партиципација, инклузија, дизајн за све* и др.).

Црни Тимок, Вук Ђурић Ендо и GLOW,
Зајечар, 2023,
фотографија: Милан Петровић

Промоција архитектуре и архитектонског стваралаштва

Поред постојећих традиционалних установа културе, у чијем су делокругу и активности на промоцији савременог архитектонског стваралаштва и архитектонског наслеђа, у Србији недостаје јединствена специјализована установа која би се бавила праћењем развоја и промоцијом архитектуре на националном нивоу и међународном плану.

Активности које се спроводе на промоцији архитектуре у Србији обухватају различите облике активности који доприносе информисаности, едукативности и размени критичких ставова, те већој видљивости и заступљености архитектонског стваралаштва у оквирима међусобно повезаних дисциплина и јавности. Међу активностима на промоцији архитектуре важним за струку и ширу јавност издвајају се: *промовисање архитектуре у медијима* – на јавном сервису (РТС и РТВ) и другим телевизијским каналима кроз више документарних и информативних серијала с тематиком архитектуре, те интернет порталима специјализованим за изградњу, архитектуру и дизајн; *изложбе, манифестације, форуми* националног и међународног карактера – Салон архитектуре, Међународни салон урбанизма, Балканско архитектонско бијенале – БАБ, Београдска интернационална недеља архитектуре – БИНА, Међународни салон архитектуре Нови Сад, Изложба радова чланица ЖАД-а, Дани архитектуре Ниша, Дани архитектуре Крагујевца, Међународна изложба савременог становања „СТАНОВАЊЕ – HOUSING“, Међународни салон пејзажне архитектуре, као и низ других манифестација које тематски или одређеним поводом организују установе културе, високошколске и научне установе те удружења и невладине организације; *часописи и друга издања* из области архитектуре и урбанизма, историје уметности и заштите градитељског наслеђа – научни часописи које издају научноистраживачке организације и установе културе; стручни часописи које издају професионална и друга удружења и невладине организације, зборници са научних скупова, монографије, приручници, каталози и водичи које објављују образовне установе и установе културе, као и комерцијални издавачи.

Неке од значајнијих награда које се у Србији додељују у области архитектуре и урбанизма су: Велика награда архитектуре за животно дело; Награда „Алексеј Бркић“ за најуспелије архитектонско дело реализовано у протеклој години у земљи; Повеља за дело реализовано у иностранству и Награда за најуспелији студентски пројекат, које додељује УАС; Награда архитектуре „Ђорђе Табаковић“ за целокупно професионално деловање на територији Војводине, коју додељује ДАНС; Награда „Ранко Радовић“, коју у три категорије додељује оснивач награде УЛУПУДС са суоснивачима; Награда Града Београда за архитектуру и урбанизам.

Промоција архитектуре и комуникација са широм публиком, како би се афирмисале вредности добре архитектонске праксе и повећао њен утицај на ширем друштвеном плану, важан су делокруг рада струковних удружења. Поједина удружења своје просторе – седишта удружења – користе управо у сврху промоције, кроз организовање изложби, али и за различите едукативне и стручне активности из домена архитектонске професије. Међу постојећим установама, организацијама и удружењима издвајају се: *Музеј примењене уметности* (МПУ), који реализује различите програме из историографије, теорије архитектуре и дизајна или савремене праксе, а међу њима је најпознатија манифестација *Салон архитектуре* – национална годишња изложба савремене српске архитектуре коју Музеј организује од 1974. године; *Музеј савремене уметности Војводине* (МСУВ), у оквиру којег постоји *Збирка дизајна* у коју су укључени и артефакти из области архитектуре (мањи број цртежа, планова и пројеката архитеката који су деловали на подручју Војводине); *Музеј науке и технике*, у којем постоји и *Одсек за архитектуру и градитељство*, који се бави прикупљањем, заштитом и приказивањем наслеђа из области архитектуре, урбанизма и градитељства; *Музеј града Београда*, који поседује *Збирку за архитектуру и урбанизам*, формирану 1959. године, у којој се чува грађа о градитељском и урбанистичком развоју Београда; *Културни центар Београда*, који је развио програмске активности усмерене представљању културно-уметничког стваралаштва; *Центар за културну деконтаминацију* у Београду, који развија специјализоване програмске активности о питањима архитектуре, урбанизма, екологије, наслеђа, урбане политике и *културе сећања*.

***Do.co.mo.mo. Србија*, као национална секција *Међународне радне групе за документацију и конзервацију грађевина, места и целина модерног покрета у архитектури (Do.co.mo.mo. International)*, регистрована у оквиру ДАБ-а, иако не припада званичном систему установа заштите градитељског наслеђа, окупља архитекте, конзерваторе и историчаре уметности и архитектуре који се баве модерним покретом у архитектури и урбанизму Србије. Важан допринос промоцији историје српске архитектуре и урбанизма даје и мрежа *завода за заштиту споменика културе*, на челу с Републичким заводом за заштиту споменика културе – Београд, који, поред послова и активности на проучавању и техничкој заштити, организују научностручне скупове, изложбе и имају развијену издавачку делатност (годишњи часописи/гласници и монографска издања). На пољу заштите градитељског наслеђа активно делује и Друштво конзерватора Србије.**

Промоција националне архитектуре и наслеђа на међународном плану одвија се кроз различите активности више установа и организација, као

Културно-туристички
комплекс „Терра Рапонса“
у Мокрину (Светог Саве 25),
Аутори, 2014,
фотографија: Реља Иванић

49 Републички завод за заштиту споменика културе, као *focal point*, у име и за рачун Републике Србије остварује сталну сарадњу – преко Националне канцеларије за сарадњу са Унеском и Сталне делегације РС у Паризу – са Центром за светску баштину (Секретаријат Унеска), Икомосом и другим међународним организацијама и институцијама.

50 Организацију учешћа Србије под покровитељством Министарства културе и информисања спроводи Музеј примењене уметности у Београду у сарадњи са Удружењем архитеката Србије.

што су: Министарство културе, Републички завод за заштиту споменика културе,⁴⁹ Музеј примењене уметности у Београду, Удружење архитеката Србије, Српска академија наука и уметности и др. Неке од значајнијих манифестација и активности на међународној промоцији националне архитектуре су: *Наступ Србије на Венецијанском бијеналу архитектуре* (међународно бијенале у области архитектуре) у павиљону Републике Србије у Венецији⁵⁰; *Награда Европске уније за савремену архитектуру – Награда „Мис ван дер Роје“*, коју сваке године додељује Фондација „Мис ван дер Роје“ (*Mies Van Der Rohe Foundation*), а дела европских архитеката изведена у Србији, или дела српских архитеката изведена у Европи номинује Удружење архитеката Србије; Приказивање селектоване архитектонске продукције у оквиру међународне конференције *Пирански дани архитектуре и селекција за Награду Piranesi* (од 2018. године), у оквиру које се представља архитектонска продукција из девет средњоевропских држава (Аустрија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Чешка, Грчка, Мађарска, Италија, Словачка, Словенија, Србија); Приказивање селектоване архитектонске продукције на *бијеналу Друштва архитеката Љубљане – Arhitektura inventura*; *Наступ Србије на универзалним и специјализованим изложбама ЕКСПО* који се повремено реализују у павиљонима пројектованим за ту прилику.

Пројекат 14-14 представљен на 14. бијеналној интернационалној изложби архитектуре у павиљону Републике Србије у Венецији, 2014. фотографија: Реља Иванић

МЕРА 3.3.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОДРШКА ПРОМОЦИЈИ АРХИТЕКТУРЕ НА НАЦИОНАЛНОМ И МЕЂУНАРОДНОМ НИВОУ

Промоција архитектуре на националном и међународном плану, као важна компонента јачања позиције и значаја архитектуре у просторном и друштвено-економском развоју и очувању културног идентитета, захтева синхронизацију институционалне подршке из различитих сектора кроз постојеће домаће и међународне манифестације и установе, док је веома важно и успостављање система награда за остварени квалитет архитектуре и грађене средине те за иновације у области архитектуре. Институционална сарадња посебно је значајна и ради оснивања Центра/Куће архитектуре Србије, као главне националне установе за прикупљање, проучавање, презентовање и промоцију архитектонског и урбанистичког наслеђа и стваралаштва Србије.

Активности:

- подршка промоцији архитектуре на националном и међународном нивоу (*чланство у АСЕ, БИНА, Салон архитектуре, Бијенале у Венецији и др.*);
- успостављање нових категорија награда за остварени квалитет архитектуре и грађене средине, као и за иновације у области архитектуре (*годишњих награда за јавне објекте и инфраструктуру, за одговорног инвеститора, за стамбене објекте и др.*);
- развијање међусекторске институционалне сарадње ради оснивања Центра/Куће архитектуре Републике Србије.

Фискултурна сала у Обреновцу
(Милоша Обреновића 169),
Јован Митровић, 2015,
фотографија: Реља Иванић

Фотографије архитектонских остварења српских архитеката изведених у Србији у протеклих петнаест година, уврштене у ову публикацију, уреднички тим је одабрао на основу неколико критеријума. Највећи број реализација био је награђен или номинован за престижне награде у области архитектуре, као што су *Награда „Mies van der Rohe”*, *Награда „Алексеј Бркић”*, *Награда архитектуре „Ђорђе Табаковић”*, *Награда „Ранко Радовић”*, *Награда Града Београда за архитектуру и урбанизам*, *Награда Салона архитектуре Музеја примењене уметности у Београду*, *Награда Салона архитектуре у Новом Саду* и друге. Квалитет архитектонске фотографије у приказу употребе простора био је од значаја за селекцију појединачних фотографија карактеристичних просторно-амбијенталних целина које одсликавају различитост географских, урбаних и руралних одлика Србије. Фотографије су придружене тематским областима НАС како би се истакли различити примери квалитета архитектонских реализација, а с циљем реafirмисања архитектуре као есенцијалне компоненте националне културе и идентитета, чије културолошке димензије утичу на колективни ниво свести сваког појединца према наслеђу, идентитету и животном окружењу.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

71/72(497.11)"2023/2035"

АРХИТЕКТУРА за нас : национална архитектонска стратегија 2023-2035 / [уредници Божана Лукић, Небојша Антешевић]. - Београд : Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, 2023 (Beograd : Curent print). - 97 стр. : илустр. ; 26 cm

„Ова публикација представља приређену скраћену верзију Националне архитектонске стратегије за период од 2023. до 2035. године са Акционим планом за њено спровођење за период 2023–2025, објављене у „Службеном гласнику РС“, број 49/2023.“ --> колофон. - Тираж 1.000. - Предговор: стр. 6-7. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-900093-4-3

а) Урбанистичко планирање - Србија - 2023-2025 б) Просторно планирање
- Србија - 2023-2025

COBISS.SR-ID 127632393

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНАРСТВА,
САОБРАЋАЈА И ИНФРАСТРУКТУРЕ